

Розділ 3.

ОЦІНКА СТАНУ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

DOI: <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-5>

3.1. Чемерис В.А., Максим В.Л.

Стан, основні тенденції та пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору економіки України в умовах воєнного часу

Аграрний сектор традиційно є одним із найбільш значущих та стратегічно важливих для економіки України. За своєю сутністю він об'єднує дві основні галузі сільського господарства - рослинництво та тваринництво - з поділом на конкретні напрями господарської діяльності. Основними виробничими ланками аграрного сектору економіки є сільськогосподарські підприємства, у тому числі фермерські господарства, а також окремо слід виділити господарства населення, які історично вносять значну частку в обсяги виробництва сільськогосподарської продукції за основними напрямками рослинництва та тваринництва України. Наявний ресурсний потенціал та природо-кліматичні умови, в яких перебуває Україна, вдало підходять для розвитку високоінтенсивного сільськогосподарства із значними невикористаними резервами та потенціалом підвищення продуктивності використання задіяних матеріально-технічних та земельних ресурсів.

У науковій літературі дослідження теоретичних та практичних основ розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств, стану та перспектив зростання ринку агропродовольчої продукції, механізму забезпечення сталого інноваційного розвитку та інвестиційного забезпечення представлені у працях багатьох науковців, серед яких: Ю. Алескерова, Т. Артюх, О. Безсмертна, Л. Вдовенко, Я. Гадзало, Л. Галат, Я. Гадзала, Т. Добрунік, А. Дунська, О. Захарчук, Л. Ільків, І. Кирчата, О. Шершенюк, О. Крупа, Л. Матросова, В. Петриченко, І. Сало, О. Світовий, Д. Семенда, М. Талавирия, С. Черемісіна, В. Россоха, В. Чорнодон та багато інших.

Проте постійних моніторинг стану та основних тенденцій розвитку аграрної економіки в Україні залишається необхідним та актуальним на-

прямом дослідженні для обґрунтування перспективних напрямів та шляхів реалізації економічного потенціалу галузі в умовах воєнного часу.

Україна має значний земельно-ресурсний потенціал. Земельний фонд України становить 60,3 млн гектарів, або близько 6% території Європи. Сільськогосподарські угіддя становлять близько 19 % загальноєвропейських, у тому числі рілля – близько 27 %. Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн і становить 0,9 гектара, у тому числі 0,7 гектара ріллі. Загалом площа сільськогосподарських земель в Україні становить 42,7 млн гектарів, або 70 % площі усієї території країни, а площа ріллі – 32,5 млн гектарів, або 78,4 % усіх сільськогосподарських угідь. Також Україна володіє значними площами чорноземів, які належать до найбільш родючих у світі ґрунтів. За оцінками експертів, їх площа становить від 15,6 млн до 17,4 млн гектарів, або близько 8 % світових запасів [1].

Важливою проблемою розвитку українського сільського господарства є сировинна спрямованість експорту продукції. Ціни на сировину є традиційно нижчими за вартість готових продуктів першого чи другого ступеня переробки. Тому для нарощування експортного потенціалу необхідно переробляти сировину на продукти з вищим рівнем доданої вартості, як м'ясо, молоко, яйця та продукти їх подальшої переробки. Це дозволить підвищити рівень дохідності на кожну одиницю залучених ресурсів у сільському господарстві та сприятиме зростанню експортної виручки, яка необхідна для підтримання розвитку української економіки [2].

Україна займає перше місце за площею орних земель у Європі та володіє найбільшим на континенті виробничим потенціалом розвитку сільського господарства, який нереалізований та значною мірою недооцінений. Найбільшою галуззю в аграрному секторі економіки є рослинництво зернофуражного напрямку спеціалізації, яке орієнтоване в основному на експорт, що забезпечує продовольчу безпеку інших держав світу. Лише десята частина від усього вирощеного зерна скеровується на потреби вітчизняного тваринництва, яке не забезпечує повною мірою продовольчу безпеку за такими категоріями товарів як м'ясо та м'ясопродукти, що стимулює притік імпорту продукції. Проблема також поглиблюється низьким рівнем споживання основних продуктів тваринництва, який не відповідає науково обґрунтованим нормам [3].

В умовах інтеграції України до світового економічного простору аграрний сектор є однією з пріоритетних та стратегічно важливих галузей національної економіки. Стратегічне значення аграрного сектору економіки України зумовлене його місцем у системі виробничих зв'язків, потужним експортним потенціалом, домінуючим внеском у формування державної та світової продовольчої безпеки. Виступаючи ключовим

драйвером національної економіки, агробізнес України виявився найбільш уразливим до негативної дії чинників нестабільності на фоні повномасштабної агресії росії проти України. Окупація територій та земель, руйнування налагоджених роками виробничо-технологічних процесів, логістичних ланцюгів, заблоковані морські порти, знищення виробничо-ресурсного потенціалу стали справжнім випробуванням для аграріїв. Стабілізація і подальший розвиток аграрного сектору національної економіки неможливі без виваженої державної політики, розробки довгострокових та короткострокових заходів щодо забезпечення активізації агробізнесу, зростання його конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках [4].

Україна здійснює відповідні заходи з досягнення важливого державного пріоритету – стати повноправним і активним учасником глобальних економічних процесів. Безперечним підтвердженням цього слугує виконання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, де питанням співробітництва в аграрному секторі економіки і розвитку сільських територій відведено важливе місце. При оцінці сучасних викликів стає все очевиднішим, що для України євроінтеграція окреслюється визначальним фактором забезпечення успішності в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах співробітництва і у світовому середовищі [5].

Аналізуючи динаміку виробництва продукції сільського господарства, варто зазначити про чотири основні етапи розвитку, які характеризувалися циклічними спадами та відновленням виробництва за окремими напрямками аграрного бізнесу. Розпочати необхідно з початку 90-років – період відновлення та становлення незалежності України, формування державних інститутів та перехід з планово-адміністративного устрою економіки на ринковий, який характеризувався тривалим перехідним періодом до початку 2000-х років. За визначений період відбувся найбільший спад виробництва у тваринництві та рослинництві України через невдалу, на нашу думку, стратегію реструктуризації та приватизації основних матеріально-технічних ресурсів галузі, під час якої припинили своє існування, або суттєво скоротили обсяги виробництва тисячі середніх та великих виробників продукції. Порушені інтеграційні зв'язки між сферами агропромислового комплексу, зокрема виробничої, переробної та збутової, в сукупності із складною грошовою реформою, яка характеризувалася гіперінфляцією, слабкістю фінансово-кредитної системи, низьким рівнем інвестиційного забезпечення, зниженням купівельної спроможності населення, спричинило різке скорочення обсягів виробництва та споживання, у першу чергу, продукції тваринництва, що вплинуло на зниження потреби у кормових ресурсах.

Значна частина аграрних підприємств опинилася у складних економічних умовах господарювання в період формування ринкових відносин, до яких більшість виробників не були підготовленими та не змогли швидко пристосуватися через повільний розвиток фінансово-кредитної системи, інвестиційного забезпечення та відсутності державної підтримки, які були б об'єднані та підкріплені ефективною агропродовольчою політикою.

Перехід до ринкових умов господарювання виніс на перше місце у меті функціонування аграрного, як і будь-якого виду бізнесу, саме чинник економічної ефективності, який формувався під дією виробничо-технологічних та ринкових умов функціонування, що також вплинуло на скорочення кількості підприємств та зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції через збитковість виробництва. У процесі реструктуризації основний ресурс в сільському господарстві – земля – перейшла у розпорядження господарств населення (пайовикам), які використовують її з зазвичай низьким рівнем продуктивності через недостатнє технічне та матеріальне забезпечення, що вплинуло загалом на зниження продуктивності в аграрному секторі економіки України.

Наступний етап, який розпочався на початку 2000-х років та завершився 2010 р., характеризується продовженням спадної динаміки виробництва аграрної продукції під дією низки негативних соціально-економічних чинників. Зокрема слід виділити низький рівень фінансово-кредитної та інвестиційної забезпеченості агробізнесу, недостатній рівень державної підтримки, посилення диспаритету цін, формування перших олігополій, зокрема у переробній та збутовій сферах АПК, що призвело до невдалого перерозподілу внутрішньогалузевого прибутку в основних підкомплексах аграрного сектору національної економіки.

Так, основна частина внутрішньогалузевого прибутку у сільському господарстві через недосконалу систему ціноутворення почала формуватися не у першій виробничій ланці, яка є основною, а в супутніх ланках, до яких належить переробка сировини й торгівля. Відповідно, відбувається суттєве скорочення поголів'я ВРХ, свиней та овець у господарствах населення, на які традиційно припадала основна частка виробленої продукції тваринництва та окремих напрямках рослинництва, що негативно вплинуло на економічний потенціал аграрного сектору економіки України. Разом з тим починають нарощувати вплив на ринку монополістичні об'єднання фінансового та виробничого капіталу в аграрному секторі економіки, яким вдалося сконцентрувати під своїм контролем сотні тисяч гектарів сільськогосподарських угідь та сформувати продуктивні вертикально інтегровані структури виробництва з орієнтацією на внутрішній та зовнішні ринки збуту продукції. Також даний період характеризується підготовкою та вступом України до Світової ор-

ганізації торгівлі (СОТ), яке відбулося 16 травня 2008 р., що дозволило відкрити нові перспективи для розвитку економіки, у тому числі вітчизняного агропродовольчого комплексу на основі безмитного доступу до важливих ринків продажу аграрної продукції, що у подальшому стимулюватиме зростання виробництва та експортного потенціалу в окремих важливих напрямках сільського господарства.

Однак, безумовно, це також стало викликом для українських виробників агропродовольчої продукції, які стикнулися із зростанням конкуренції, особливо на ринках продукції тваринництва, фруктів, ягід та овочів. На даний період припадає фінансова криза 2008 р., яка обвалила міжнародні фінансові ринки, спровокувала негативні наслідки для фінансово-кредитної системи України та курсу національної валюти, що, звичайно, вплинуло на зростання інфляції та посилення диспаритету цін в агропродовольчому комплексі, що призвело до зниження економічної ефективності та фінансової стійкості багатьох сільськогосподарських підприємств.

Наступний період з 2010-2014 рр. характеризується поступовим зростанням обсягів виробництва аграрної продукції в основному у сільськогосподарських підприємствах, у який спостерігається збільшення чисельності поголів'я продуктивних тварин, підвищення рівня продуктивності використання залучених ресурсів у тваринництві та рослинництві, що дозволило поступово нарощувати економічний та експортний потенціал галузі. Україна збільшує свої позиції на міжнародному ринку як один із основних експортерів зерна у світі. Посилюються також експортні орієнтири вітчизняного птахівництва на ринку ЄС та держав Азії. Загалом вступ до СОТ здебільшого мав позитивне значення для активізації розвитку українського аграрного сектору економіки на основі зростання продуктивності та нарощування експортного потенціалу.

Також перехід на нові стандарти виробництва суттєво підвищив конкурентоспроможність українських виробників агропродовольчої продукції та відкрив перед ними нові можливості щодо освоєння перспективних міжнародних ринків. Загалом зростання виробництва відбувалося традиційно на основі виробничого та ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, у той час коли обсяги виробництва у господарствах населення стабільно продовжують знижуватися із зменшенням їх вагомості у структурі виробництва.

Початок гібридної російської агресії у 2014 р., яка згодом переросте у повномасштабну війну проти України призведе до втрати територій, зокрема Криму та частини Донбасу, а відповідно і втрати основних матеріально-технічних ресурсів аграрного сектору, зокрема сільськогосподарських угідь, продуктивних тварин та засобів виробництва, що обумовить різкий спад обсягів виробництва аграрної продукції та чисельності

поголів'я тварин. Однак, незважаючи та втрату основних ресурсів сільськогосподарства, які перебували на окупованих територіях, за рахунок поступового зростання продуктивності вдалося спочатку відновити виробничий та економічний потенціал, зокрема експортоорієнтований, а згодом і додатково його наростити.

Позитивним чинником зростання продуктивності використання сільськогосподарських угідь стало поширення інтенсивних технологій та інновацій. А також сприятливі природно-кліматичні умови дозволили зібрати найбільший урожай зернових та зернобобових культур у 2021 р. У зазначений період спостерігається стабільне зростання продуктивності вирощування сільськогосподарських тварин, що дозволило знизити темпи падіння обсягів виробництва продукції тваринництва через скорочення поголів'я, зокрема у скотарстві та свинарстві.

Проте, через початок повномасштабної військової агресії росії проти України 24 лютого 2022 р. сільське господарство зазнало значних втрат у ресурсному потенціалі, зокрема станом на початок 2023 р. окуповано понад 20% загальної території держави, у тому числі майже повністю захоплена Луганська область, більше двох третин Запорізької області та більше половини Херсонської й Донецької областей, також залишається окупованою АР Крим.

Під час важких бойових дій значних руйнувань зазнали підприємства агропродовольчого комплексу, втрачені та не підлягають відновленню господарські та виробничі приміщення, технічне обладнання, продуктивні тварини, багаторічні насадження, фінансові ресурси та найцінніше – кваліфіковані спеціалісти та робітники, які в основному формують трудові ресурси комплексу. Відбувся колосальний відтік населення за кордон та в безпечніші регіони країни, що вплинуло на баланс попиту та пропозиції на місцевих та регіональних ринках агропродовольчої продукції. Порушені логістичні та інтеграційні зв'язки між виробниками, переробними підприємствами та торговими посередниками, що зумовило зниження фінансового, сировинного та матеріально-технічного забезпечення функціонування підприємств комплексу. Як наслідок спостерігається порушення стабільності завантаження виробничих ліній переробних підприємств.

В умовах постійної військової загрози у прикордонних територіях та зонах можливого поширення бойових дій частина підприємств комплексу за наявності відповідних технічних та фінансових можливостей вимушена була перемістити виробничі потужності в інші відносно безпечніші області Західної та Центральної частини України. Складна ситуація залишається з виробництвом аграрної продукції у господарствах населення на окупованих територіях та в прифронтових зонах, де прак-

тично неможливо до повної деокупації визначити втрати у поголів'ї продуктивних тварин та засобів виробництва. Стан сільського господарства у найбільш постраждалих прифронтових регіонах України є катастрофічним за рівнем скорочення поголів'я тварин, площ угідь, які перебувають в обробітку, загальних обсягів виробництва продукції та безповоротних втрат трудових ресурсів.

За попередньою оцінкою Державної служби з надзвичайних ситуацій [6], станом на квітень 2023 р. в Україні заміновано понад 500 тис. га сільськогосподарських угідь, що становить понад 1,4% від загальної площі. Однак дані є досить приблизними, оскільки невідомо, яка частка замінованих угідь залишиться на окупованих територіях після їх звільнення. Також частина сільськогосподарських угідь виведена з обігу в прифронтових та прикордонних зонах із найвищим рівнем небезпеки поширення військових дій, що безперечно впливає на сукупне зниження ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки України. У період післявоєнної відбудови сільське господарство України потребуватиме значних капітальних інвестицій у відновлення матеріально-технічних засобів та будівництво нових інтенсивних виробництв.

Позиція аграрного сектору економіки в майбутньому залежить від рівня довготермінових інвестицій, його кредитування та державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників на рівні світової практики. Нині є необхідність в фінансовій підтримці державою дрібнотоварного товаровиробника (в тому числі шляхом вільного доступу до дешевих кредитних ресурсів), здатного забезпечити внутрішні потреби населення країни в продуктах харчування та зайнятість на селі, сприяти розвитку сільських територій, охороні й ефективному використанню земель. В умовах нестачі бюджетних ресурсів та кризи банківської системи України запровадження прозорого ринку землі сільськогосподарського призначення сприятиме розвитку конкуренції та підприємництва в сільськогосподарському виробництві, створенню умов для формування ефективного власника на селі, забезпечення реальних можливостей для розвитку довгострокового кредитування та оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів аграрного сектора економіки [7].

Загальна площа посівів сільськогосподарських культур (Таблиця 1.1) поступово зростає та у довоєнний 2021 р. складала близько 24,8 млн. га, що на 7% більше, ніж у 2010 р. та на 20% за показники 1991 р. Однак за окремими напрямками рослинництва посівні площі навпаки знизилися. Так, площі посівів цукрових буряків стабільно знижуються та у 2021 р. склали всього 227 тис. га., що у 2 рази менше ніж 2010 р. та майже у 7 раз менше за показник 1991 р.

Таблиця 3.1

Посівна площа сільськогосподарських культур в Україні,
1991-2021 рр. тис. га

Роки	Площа посівна уточнена сільськогосподарських культур, тис. га					Площа культур плодових та ягідних
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	
1991	14671	1558	1601	1533	477	842
1992	13903	1498	1641	1702	500	834
1993	14305	1530	1637	1552	474	818
1994	13527	1485	1784	1532	461	804
1995	14152	1475	2020	1532	507	794
1996	13248	1359	2107	1547	479	772
1997	15051	1104	2065	1579	483	752
1998	13718	1017	2531	1513	461	468
1999	13154	1022	2889	1552	499	450
2000	13646	856	2943	1629	541	425
2001	15586	970	2502	1604	492	402
2002	15448	897	2834	1590	482	369
2003	12495	773	4001	1585	483	338
2004	15434	732	3521	1556	478	316
2005	15005	652	3743	1514	467	299
2006	14515	815	3964	1464	471	281
2007	15115	610	3604	1453	454	271
2008	15636	380	4306	1413	460	267
2009	15837	322	4232	1409	453	260
2010	15090	501	4572	1408	465	255
2011	15724	532	4739	1439	501	255
2012	15449	458	5194	1440	498	255
2013	16210	280	5051	1388	488	253
2014	14801	331	5257	1348	467	239
2015	14739	237	5105	1291	446	235
2016	14401	292	6073	1312	447	224
2017	14624	316	6034	1323	445	226
2018	14839	276	6117	1319	439	228
2019	15318	222	5928	1309	452	225
2020	15392	220	6457	1325	464	219
2021	15995	227	6622	1283	460	217

Джерело: [8]

Суттєво знизилися площі під плодовими та ягідними культурами, які у довоєнний період не перевищували 200 тис. га. Відносно стабільними залишаються площі під овочевими культурами, а вирощування картоплі характеризується незначним скороченням посівних площ в межах 10% відносно 2010 р. та більш помітне до 20% порівняно з початком 90-х рр.

Зміна структури посівних площ відбулася на основі зростання вирощування соняшника, зернових та зернобобових культур з орієнтацією на експорт. Так, площі під соняшник упродовж досліджуваного періоду стабільно зростали та у 2021 р. склали понад 6,6 млн. га, що у 4 рази більше ніж у 1991 р. (Рисунок 3.1).

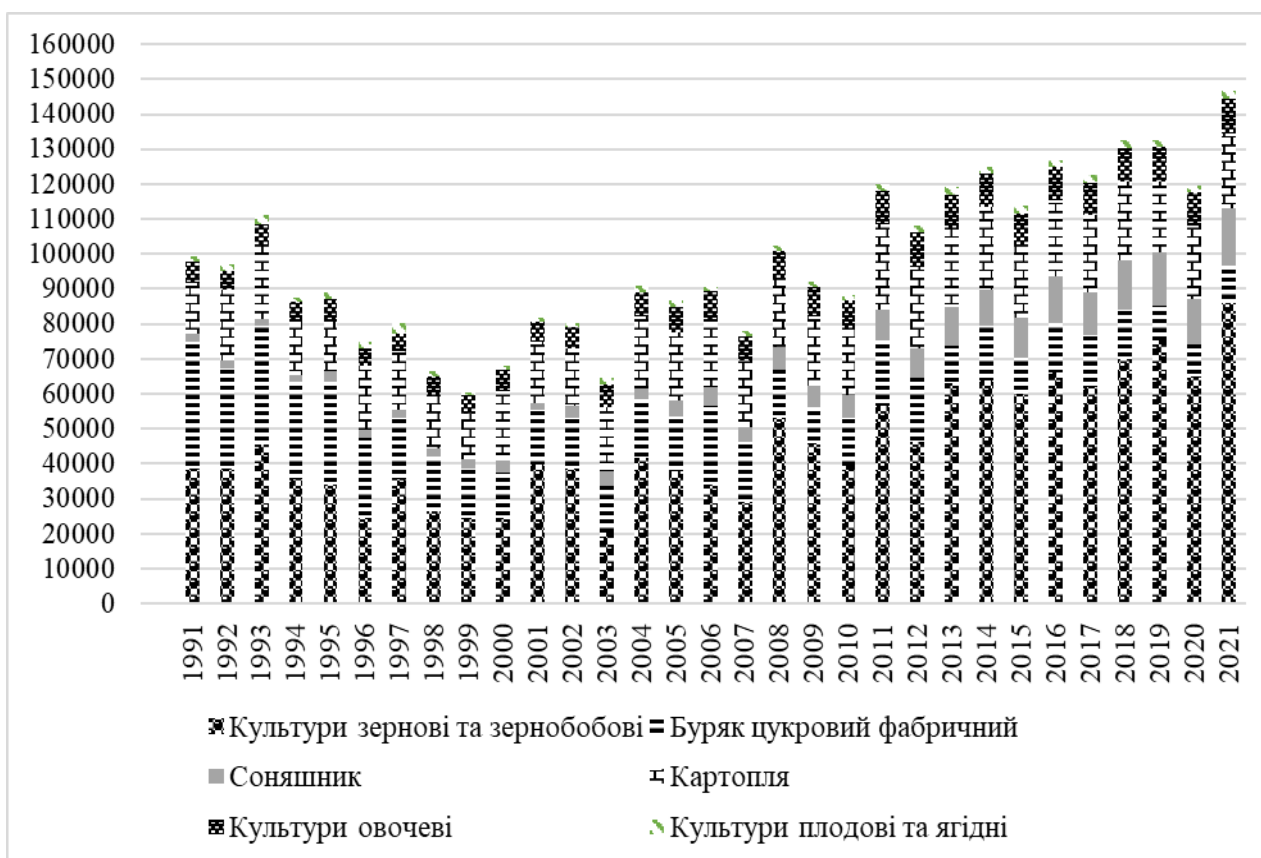

Рис. 3.1. Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур в Україні, 1991-2021 рр. тис. т
Джерело: [8]

Кон'юнктура на міжнародному ринку та рівень експортних цін звичайно сприяє поступовій оптимізації посівних площ, однак не вирішує основного завдання, яке полягає в модернізації аграрного сектору економіки України та якісному перетворенні від сировинної орієнтації на випуск продукції з вищим ступенем переробки та рівнем доданої вартості, що є критично необхідним для забезпечення сталого зростання та реалізації економічного потенціалу в АПК.

Важливим технологічним показником ефективності використання сільськогосподарських угідь є рівень урожайності культур, який також є вагомим чинником прибутковості вирощування продукції рослинництва (Таблиця 3.2). Відповідно до наведених даних рівень урожайності з розвитком та освоєнням провідних технологій основних видів сільськогосподарських культур має помітну стабільну тенденцію до зростання. Особливо це помітно при вирощуванні плодкових та ягідних культур, урожайність яких станом на 2021 р. зросла у 5 разів щодо показника 1991 р. Продуктивність вирощування інших культур підвищилася в 1,8-2 рази, що дозволило суттєво збільшити обсяги вирощування основних видів продукції рослинництва в Україні, крім цукрових буряків, через відносно вище скорочення їх посівів порівняно з ростом урожайності.

Урожайність зернових культур виступає основним фактором стабілізації пропозиції на ринку зерна. На її рівень значною мірою впливають як погодні умови, так і рівень ресурсного забезпечення виробників зерна [9]. Підприємства, які здійснюють виробництво зерна за інтенсивними технологіями, мають значно вищий рівень урожайності. Інтенсивні технології вирощування зернових культур також забезпечують зазвичай вищу ефективність виробництва зерна [10].

У тваринництві ситуація більш критична, ніж у рослинництві України та характеризується спадом чисельності поголів'я тварин усіх видів, крім птиці. Так, чисельність ВРХ станом на 1 січня 2022 р. становило всього 2,64 млн голів, що на 8% менше, ніж попереднього року та майже у двічі менше за показник 2010 р., або лише 10% від поголів'я ВРХ, яке було у господарствах на початку 90-х років. Аналогічна ситуація спостерігається з поголів'ям корів, яке стабільно скорочується та станом на початок 2022 р. становило 1,54 млн голів (Рисунок 3.2).

Поголів'я свиней також поступово скорочується, однак темп спаду нижчий, ніж у скотарстві. Негативна динаміка поголів'я спостерігається у вівчарстві та козівництві, де відмічається скорочення тварин у 2022 р. порівняно з попереднім роком на 4% та більш ніж у 8 разів порівняно з показником 1991 р. Однак поголів'я птиці з 2015 р. залишається відносно стабільним та станом на 2022 р. оцінюється у понад 200 млн голів.

Спадна динаміка у поголів'ї ВРХ, свиней, овець та кіз вплинула на суттєве зниження обсягів виробництва продукції тваринництва в Україні. Найбільший спад виробництва відбувся у скотарстві. Зокрема, виробництво молока у 2021 р. знизилося на 6% порівняно з попереднім роком. Також відбулося скорочення виробництва яєць на 12-13% за аналогічний період. Сукупні обсяги виробництва м'яса у забійній вазі залишаються відносно стабільними завдяки зростанню виробництва м'яса птиці, яке більшою мірою компенсувало спад виробництва свинини та

яловичини. Виробництво вовни за підсумками 2020 р. було на рівні 1,5 тис. т.

Таблиця 3.2

Урожайність сільськогосподарських культур в Україні,
1991-2021 рр., ц з 1 га зібраної площі

Роки	Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі					
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
1991	26,5	234	14,6	95	128	23,0
1992	27,9	194	13,0	119	110	32,2
1993	32,1	222	12,7	137	130	43,2
1994	26,8	192	9,1	105	115	18,0
1995	24,3	205	14,2	96	120	29,8
1996	19,6	183	10,5	119	112	30,6
1997	24,5	176	11,5	106	114	44,5
1998	20,8	174	9,3	102	123	28,6
1999	19,7	156	10,0	82	111	19,2
2000	19,4	177	12,2	122	112	38,4
2001	27,1	183	9,4	108	123	30,5
2002	27,3	189	12,0	104	124	36,5
2003	18,2	201	11,2	116	139	56,0
2004	28,3	238	8,9	133	149	58,1
2005	26,0	248	12,8	128	157	63,7
2006	24,1	285	13,6	133	171	45,0
2007	21,8	294	12,2	131	152	61,7
2008	34,6	356	15,3	139	174	64,4
2009	29,8	315	15,2	139	183	70,7
2010	26,9	279	15,0	132	174	78,2
2011	37,0	363	18,4	168	195	84,9
2012	31,2	411	16,5	161	199	89,9
2013	39,9	399	21,7	160	200	103,5
2014	43,7	477	19,4	176	208	95,2
2015	41,1	436	21,6	161	206	104,5
2016	46,1	482	22,4	166	211	101,9
2017	42,5	475	20,2	168	208	103,1
2018	47,4	509	23,0	171	214	128,4
2019	49,1	461	25,6	155	214	108,1
2020	42,5	416	20,2	157	207	105,6
2021	53,9	479	24,6	166	215	117,3

Джерело: [8]

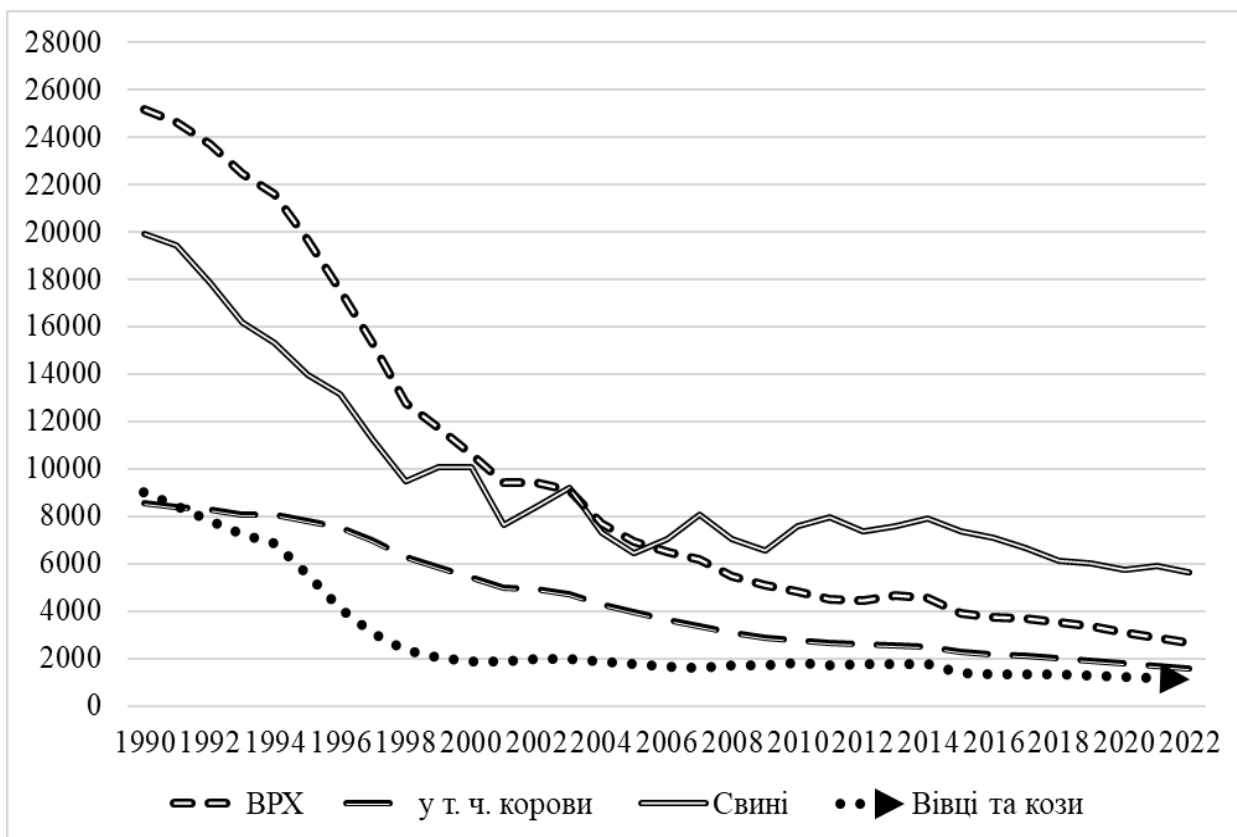

Рис. 3.2. Поголів'я сільськогосподарських тварин на 1 січня в Україні, 1990-2022 рр., тис. голів

Джерело: [8]

Загалом сумарний рівень реалізації виробничого потенціалу у м'ясному тваринництві за підсумками 2021 р. не перевищує 60% порівняно з 1991 р. (Рисунок 3.3) У молочному скотарстві даний показник склав лише 36%. Обсяги виробництва вовни скоротилися майже у 20 разів порівняно з початком 90-х років. Найбільш успішним за виробничим критерієм стало птахівництво яєчного напрямку продуктивності, в якому збереглися до 87% виробничого потенціалу порівняно з 1991 р. (Рисунок 3.4).

У сучасних економічних умовах розвиток як різних напрямків сільського господарства, так і всього агропромислового комплексу є нестабільним і, незважаючи на постійну державну підтримку, як на державному, так і регіональному рівні у формі різних міжбюджетних трансфертів у ряді випадків виражається в негативних показниках [11].

Важливим чинником, який характеризує ефективність галузі, є рівень продуктивності праці, який розрахований у вартісних показниках на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2016 року (Таблиця 3.3). Відповідно до наведених даних, здебільшого спостерігається стійка позитивна динаміка росту продуктивності праці у тваринництві на рівні 6-22% за рік. Найвищий темп зростання продуктивності праці у тваринництві відбувся у 2016 р., а станом на 2020 р. на 1

зайнятого припадало 872,8 тис. грн вартості виробленої продукції тваринництва. Більш динамічна ситуація склалася у рослинництві через коливання урожайності основних сільськогосподарських культур, яка значною мірою вплинула на рівень продуктивності праці, найвищий рівень якої спостерігався у 2019 р. до 1 млн грн на 1 зайнятого за рік.

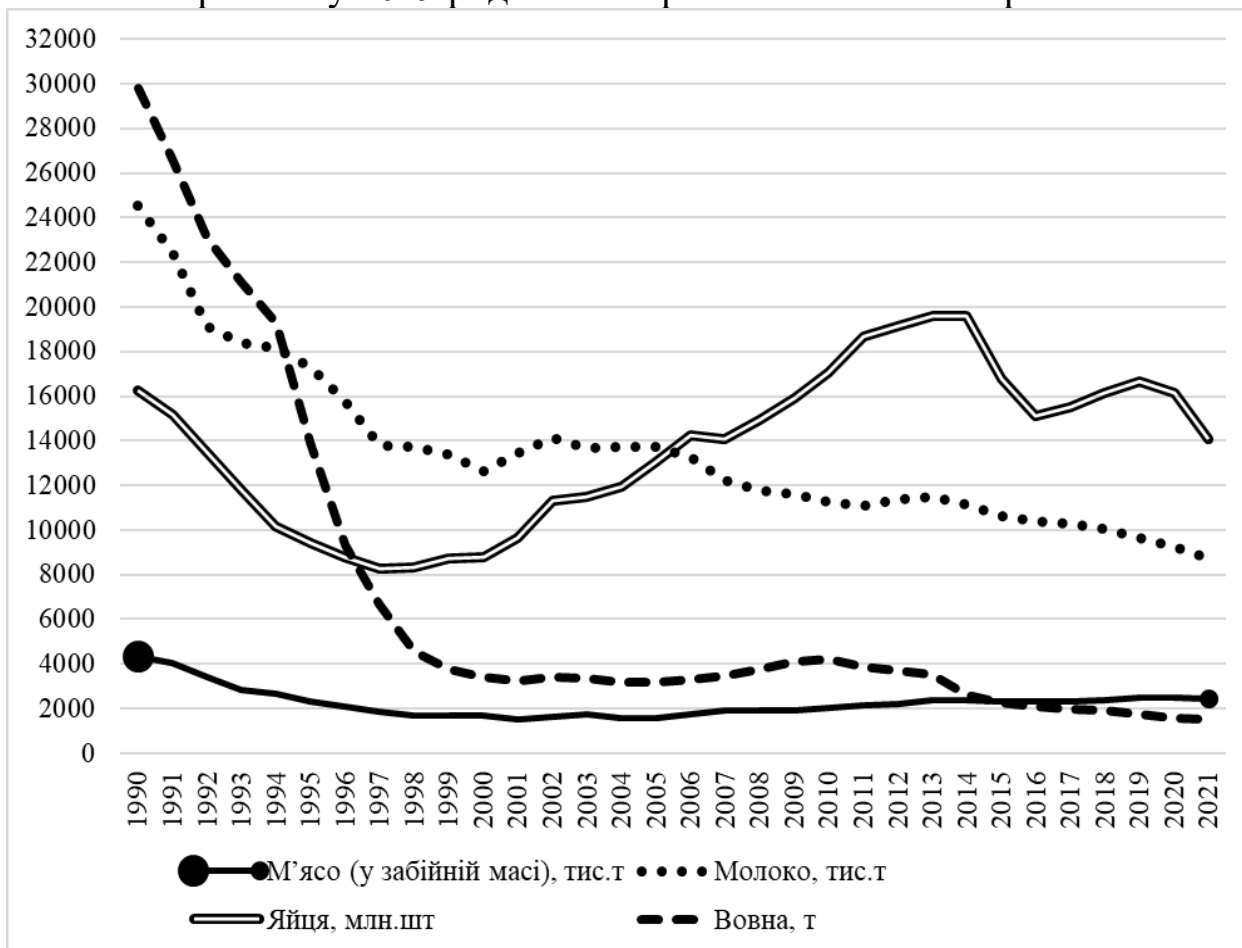

Рис. 3.3. Обсяг виробництва основних видів продукції тваринництва в Україні, 1990-2021 рр.

Джерело: [8]

Загалом рівень продуктивності праці у сільському господарстві України за 2010-2020 рр. зріс більш ніж удвічі, зокрема у тваринництві даний показник підвищився у 3 рази. На підвищення продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах України вплинуло зростання урожайності основних сільськогосподарських культур, продуктивності вирощування тварин, зокрема рівня надоїв на корову за лактацію, середньодобових прирості на відгодівлі, зростання концентрації виробництва, відносне зростання цін на сільськогосподарську продукцію.

У тваринництві важливою передумовою зростання ефективності використання трудових ресурсів є підвищення циклічності виробництва продукції на основі скорочення циклу вирощування, що актуально для

підприємств з вирощування свиней, ВРХ та птиці. Важливим є підвищення продуктивності тварин, зокрема середньорічних надоїв на корову, середньодобових приростів на дорощуванні та відгодівлі свиней, овець та ВРХ, рівня несучості курей, виходу приплоду на 100 голів маточного стада та ін. Дані технологічні показники продуктивності тварин впливають на зростання інтенсивності виробництва, що позитивно позначається на підвищенні обсягів реалізації продукції [12].

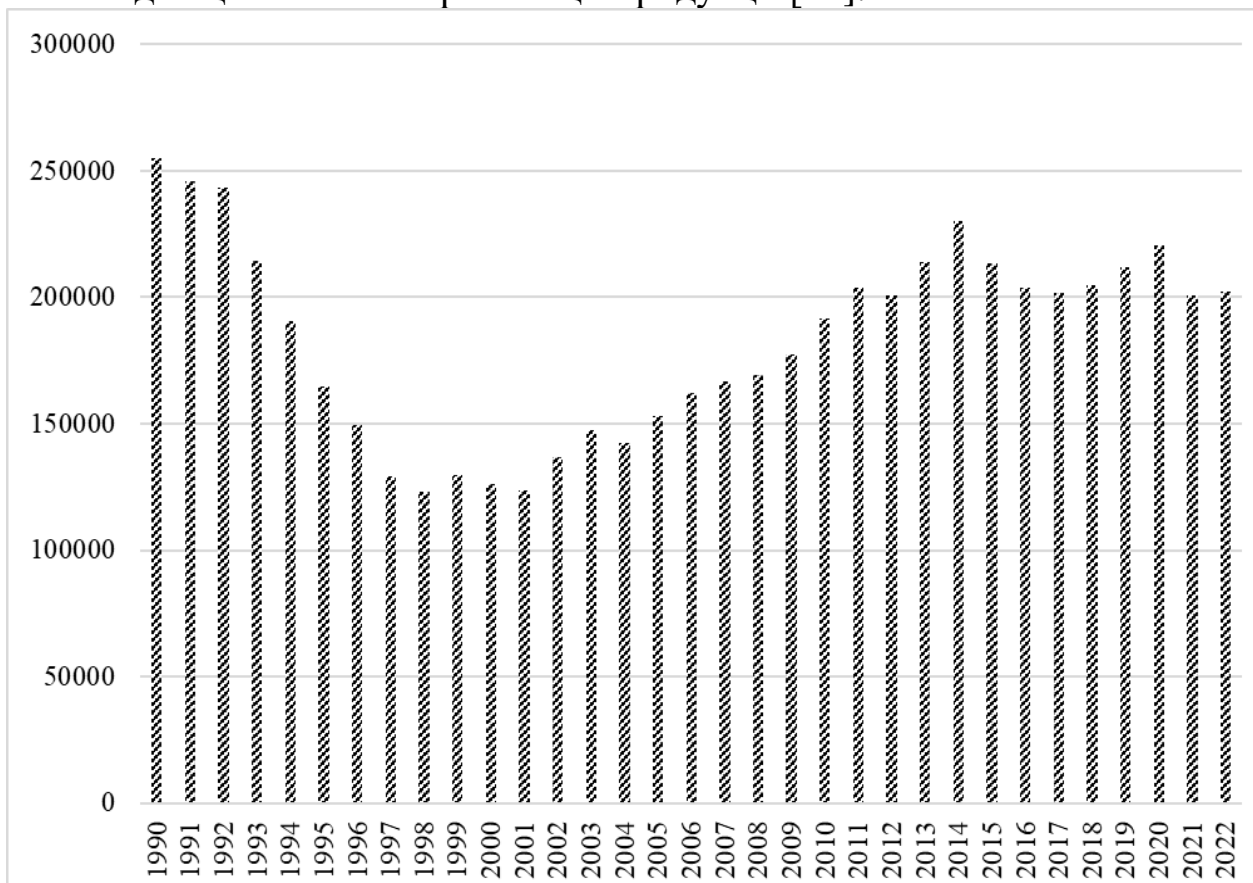

Рис. 3.4. Поголів'я птиці усіх видів на 1 січня в Україні, 1990-2022 рр., тис. голів

Джерело: [8]

Рівень ефективності використання праці у тваринництві суттєво залежить від розвитку інтенсивних форм крупнотоварного виробництва. На великих підприємствах продуктивність праці здебільшого є вищою, ніж у малих фермерських господарствах. Відповідно, у таких напрямках тваринництва як птахівництво, свинарство, де переважають крупні підприємства з високим рівнем механізації та автоматизації виробничих процесів, ефективність використання трудових ресурсів за показниками продуктивності праці буде вищою, ніж у менш капіталомістких видах тваринництва, зокрема вівчарстві чи м'ясному скотарстві. Зростання рівня автоматизації та механізації виробничих процесів дозволяє значно

підвищити продуктивність та оплату праці. Капіталомісткі види тваринництва зазвичай потребують менше ресурсу праці, а з розвитком науково-технічного прогресу в аграрному секторі, поширенням ресурсозберігаючих інноваційних технологій, роботизації механічних процесів на виробництві, потреба в кількості найманих працівників скоротиться до технологічного мінімуму, а пріоритет надаватиметься якісним характеристикам праці [12].

Таблиця 3.3

Продуктивність праці на підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську діяльність у 2020 р.

Рік	На 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2016 року, тис. грн.			У % до попереднього року		
	сільськогосподарське виробництво	рослинництво	тваринництво	сільськогосподарське виробництво	рослинництво	тваринництво
2010	380,4	424,7	276,7	101,0	97,0	116,1
2011	472,4	532,3	310,3	124,2	125,3	112,1
2012	458,1	491,6	361,6	97,0	92,4	116,5
2013	583,2	636,5	424,9	127,3	129,5	117,5
2014	635,6	688,7	472,7	109,0	108,2	111,2
2015	624,0	660,0	503,9	98,2	95,8	106,6
2016	765,0	804,0	614,6	122,6	121,8	122,0
2017	755,4	777,4	664,8	98,7	96,7	108,2
2018	867,7	900,1	730,4	114,9	115,8	109,9
2019	928,6	954,4	815,2	107,0	106,0	111,6
2020	857,2	853,7	872,8	92,3	89,4	107,1

Джерело: [8]

Розвиток сільського господарства України характеризується регіональною спеціалізацією як у рослинництві, так і в тваринництві (Таблиця 3.4). Найбільша частка у загальному виробництві аграрної продукції в Україні за 2021 р. припадає на Вінницьку, Дніпропетровську та Черкаську області – понад 20% у сукупності. Львівська область посідає 17 місце за обсягом виробництва продукції сільського господарства з часткою 3,6%, проте у тваринництві позиція області 5-та із часткою 5,5%. Рослинницька спеціалізація більш характерна для Чернігівської, Херсонської, Харківської, Запорізької, Сумської, Полтавської, Миколаївської, Кіровоградської областей. Тваринницька спеціалізація спостерігається у Вінницькій, Київській, Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській та

Черкаській областях. В інших областях розвиток рослинництва та тваринництва більш збалансований.

Таблиця 3.4

Частка регіонів у загальному виробництві продукції сільського господарства у 2021 році, %

Області	Продукція сільського господарства		У тому числі			
			продукція рослинництва		продукція тваринництва	
	відсотків	місце	відсотків	місце	відсотків	місце
Вінницька	8,3	1	7,2	1	13,2	1
Волинська	2,4	20	2,1	21	3,8	9
Дніпропетровська	6,2	2	6,0	3	7,5	4
Донецька	2,9	18	2,9	18	3,2	13
Житомирська	4,1	12	4,2	15	3,7	11
Закарпатська	1,1	24	0,7	24	2,8	15
Запорізька	4,0	15	4,4	13	2,0	22
Івано-Франківська	2,0	21	1,6	22	4,0	8
Київська	5,7	5	5,2	8	7,8	3
Кіровоградська	5,2	7	5,8	4	2,7	16
Луганська	1,9	22	2,2	20	0,9	24
Львівська	3,6	17	3,2	17	5,5	5
Миколаївська	4,1	13	4,6	12	1,9	23
Одеська	4,7	10	5,2	9	2,1	20
Полтавська	5,9	4	6,2	2	4,8	7
Рівненська	2,5	19	2,4	19	2,9	14
Сумська	4,0	14	4,3	14	2,6	18
Тернопільська	3,9	16	3,9	16	3,7	10
Харківська	5,2	8	5,5	6	3,6	12
Херсонська	4,3	11	4,8	11	2,2	19
Хмельницька	5,6	6	5,7	5	4,8	6
Черкаська	6,0	3	5,2	10	9,6	2
Чернівецька	1,6	23	1,4	23	2,1	21
Чернігівська	4,8	9	5,3	7	2,6	17

Джерело: [8]

В Україні близько двох третин у структурі виробленої продукції сільського господарства припадає на підприємства та відповідно третина на господарства населення (Таблиця 3.5). У рослинництві понад 70% продукції виробляється підприємствами, а в тваринництві близько половини. Найвища частка господарств населення у структурі виробленої аграрної продукції характерна для Закарпатської та Чернівецької областей.

Також слід зазначити, що основна частка продукції тваринництва виробляється господарствами населення Одеської, Миколаївської, Житомирської, Кіровоградської та Херсонської областей. Значна частка ви-

робленої продукції тваринництва припадає на господарства населення у західних областях України. Традиційно тваринництво у господарствах населення поширене у тих регіонах, де є значна частка сільського населення. Загалом обсяги виробництва аграрної продукції у господарствах населення поступово знижуються.

Таблиця 3.5

Структура продукції сільського господарства за категоріями господарств у розрізі регіонів у 2021 р., %

Області	Продукція сільського господарства		У тому числі			
			продукція рослинництва		продукція тваринництва	
	підприємств	господарства населення	підприємства	господарства населення	підприємства	господарства населення
Україна	67,9	32,1	71,2	28,8	53,7	46,3
Вінницька	76,4	23,6	75,5	24,5	78,3	21,7
Волинська	56,5	43,5	57,0	43,0	55,2	44,8
Дніпропетровська	70,4	29,6	67,6	32,4	80,4	19,6
Донецька	64,9	35,1	65,0	35,0	64,7	35,3
Житомирська	60,5	39,5	68,1	31,9	22,6	77,4
Закарпатська	10,6	89,4	18,2	81,8	1,8	98,2
Запорізька	68,0	32,0	71,5	28,5	33,0	67,0
Івано-Франківська	44,5	55,5	51,4	48,6	32,4	67,6
Київська	73,9	26,1	75,3	24,7	69,6	30,4
Кіровоградська	67,6	32,4	72,2	27,8	24,6	75,4
Луганська	68,4	31,6	73,4	26,6	15,0	85,0
Львівська	52,9	47,1	56,0	44,0	45,0	55,0
Миколаївська	65,7	34,3	70,3	29,7	15,6	84,4
Одеська	67,3	32,7	72,2	27,8	15,0	85,0
Полтавська	71,5	28,5	73,2	26,8	61,4	38,6
Рівненська	50,2	49,8	54,9	45,1	32,9	67,1
Сумська	79,4	20,6	84,6	15,4	42,0	58,0
Тернопільська	69,2	30,8	74,9	25,1	42,8	57,2
Харківська	69,9	30,1	72,8	27,2	50,5	49,5
Херсонська	59,2	40,8	62,0	38,0	33,6	66,4
Хмельницька	74,1	25,9	80,2	19,8	42,0	58,0
Черкаська	80,4	19,6	79,0	21,0	83,8	16,2
Чернівецька	29,6	70,4	32,9	67,1	19,6	80,4
Чернігівська	83,9	16,1	87,3	12,7	54,0	46,0

Джерело: [8]

Усе менше господарств утримують ВРХ та свиней, здебільшого концентруючись на птахівництві яєчного напрямку продуктивності. У ро-

сливництві, яким займаються господарства населення, варто виділити вирощування овочів відкритого та закритого ґрунту, в основному для задоволення власних потреб, що характерно для натуральної форми виробництва.

У структурі витрат на виробництво продукції тваринництва (Таблиця 3.6) найбільш ваговою зазвичай є витрати на корми, які за даними 2020 р. у середньому складали до 62%. Проте в окремих напрямках тваринництва, зокрема у свинарстві та м'ясному птахівництві, витрати на

Таблиця 3.6

Структура виробничої собівартості виробленої продукції тваринництва за видами в підприємствах у 2020 р., %

Показники	Витрати – усього	Прямі матеріальні витрати – усього	корми	пальне і мастильні матеріали	решта матеріальних витрат	Прямі витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	амортизація	оплата послуг	решта інших прямих витрат
Продукція тваринництва	100,0	76,1	61,7	1,5	12,9	8,8	2,0	5,7	3,2	4,2
Вирощування на м'ясо – усього	100,0	80,6	66,8	1,2	12,6	6,7	1,5	4,4	3,1	3,7
у тому числі велика рогата худоба	100,0	70,1	57,8	3,1	9,2	14,2	3,1	4,5	2,6	5,5
свині	100,0	78,0	65,8	1,1	11,1	7,4	1,7	5,9	3,0	4,0
вівці	100,0	57,8	48,4	2,3	7,1	24,8	5,5	6,1	1,9	3,9
кози	100,0	64,6	45,7	4,8	14,1	12,8	2,8	11	0,5	7,9
птиця свійська	100,0	85,3	70,2	0,6	14,5	4,1	0,9	3,4	3,3	3,0
Вовна	100,0	64,4	57,8	1,1	5,5	22,4	5,1	1,9	1,6	4,6
Молоко від с.г. тварин усіх видів	100,0	66,7	53,3	3,0	10,4	16,0	3,5	5,5	2,6	5,7
Яйця птиці свійської в шкаралупі свіжі (без яєць на інкубацію)	100,0	72,8	57,7	0,5	14,6	5,8	1,2	12	4,9	3,6
Мед натур.	100,0	34,7	22,1	2,2	10,4	44,4	9,6	6,6	1,3	3,4

Джерело: [8]

корми у структурі виробничих витрат досягають 66 та 70% відповідно. Ефективність використання кормів є одним із основних резервів зниження собівартості продукції тваринництва в Україні, який значною мірою не реалізований через використання незбалансованих раціонів годівлі та неякісних кормових компонентів, що призводить до зниження кормовіддачі або оплати корму.

Натомість у птахівництві та свинарстві витрати на оплату праці з відрахуваннями у структурі виробничих витрат займають на 3-5 в.п. менше, що обумовлено вищим рівнем механізації та автоматизації виробничих процесів. Рівень амортизації, який характеризує капіталомісткість продукції, найвищий у козівництві та птахівництві яєчного напрямку продуктивності. Другою за вагомістю статтею витрат у тваринництві є оплата праці з відрахуваннями, яка в середньому становила до 11%. Найбільш трудомісткими напрямками тваринництва в Україні є вівчарство та козівництво, а також бджільництво.

У рослинництві України за 2020 р. у структурі витрат за рівнем питомої ваги найвище значення мають витрати на мінеральні добрива, насіння, пальне і паливно-мастильні матеріали, амортизація та заробітна плата з відрахуваннями (Таблиця 3.7). Загалом структура витрат через специфіку технології виробництва є більш рівномірною без виділення окремої головної статті як у тваринництві.

Однак є певні відмінності у структурі виробничих витрат за видами продукції рослинництва. Так, при вирощуванні картоплі найвагомішою статтею витрат є насіння, частка якого складає близько 30%. Найнижча частка насіння у структурі витрат при вирощуванні ріпаку, овочів закритого ґрунту, ягідних та плодових культур. Відносно значні витрати у структурі виробничих витрат припадають на мінеральні добрива при вирощуванні пшениці, жита, ячменю та ріпаку. У 2022 р із початком повномасштабної війни вартість мінеральних добрив, основна частка яких імпортувалася в Україну, суттєво виросла, що позначилося на зростанні собівартості продукції рослинництва.

Виробництво добрив для України є стратегічно важливим напрямом хімічної промисловості, який потребує значних інвестицій та впливає на розвиток основних експортоорієнтованих напрямів рослинництва. Від вартості мінеральних добрив також залежить собівартість кормової сировини, яка необхідна для тваринництва, тому важливим є нарощування власних виробничих потужностей за напрямом мінеральних добрив, диверсифікації поставок необхідної сировини, а також розвиток органічних та ресурсозберігаючих технологій вирощування продукції рослинництва, або комбінованих із мінімальним використанням мінеральних добрив з метою зменшення імпортової залежності та зниження виробничих

Таблиця 3.7

Структура виробничих витрат на підприємствах на основні види продукції рослинництва в Україні, 2021 р.

Показники	Витрати – усього	Прямі матеріальні витрати – усього	насіння та посадковий матеріал	мінеральні добрива	пальне і мастильні матеріали	решта матеріальних витрат	Прямі витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	амортизація	оплата послуг	Інші виробничі витрати
Продукція рослинництва	100	50,9	10,2	17,0	8,3	15,4	6,5	1,4	9,0	8,8	23,4
Культури зернові та зернобобові	100	50,3	10,5	18,2	8,1	13,5	6,3	1,4	9,0	8,8	24,2
у тому числі пшениця	100	52,7	7,6	21,9	8,5	14,7	6,7	1,5	9,2	6,4	23,5
кукурудза на зерно	100	48,2	13,0	15,4	7,5	12,3	5,5	1,2	8,8	11,3	25,0
ячмінь	100	51,7	8,1	19,3	9,5	14,8	7,2	1,6	9,6	6,5	23,4
жито	100	53,5	13,5	19,4	9,0	11,6	7,0	1,5	8,3	7,2	22,5
овес	100	50,6	10,5	15,7	12,3	12,1	9,4	2,1	8,8	5,8	23,3
гречка	100	45,0	12,7	9,9	11,0	11,4	9,6	2,1	9,9	4,8	28,6
просо	100	46,6	5,5	12,8	11,0	17,3	7,7	1,7	9,6	7,1	27,3
культури зернобобові сушені	100	53,2	15,0	11,7	9,3	17,2	7,3	1,6	9,7	4,7	23,5
Боби сої	100	45,1	9,6	10,5	7,4	17,6	6,4	1,4	8,6	14,3	24,2
Насіння льону-довгунцю	100	55,3	15,7	12,5	14,4	12,7	15,3	3,3	9,0	5,6	11,5
Насіння ріпаку й кользи	100	58,3	6,3	24,2	8,2	19,6	5,2	1,1	8,2	7,1	20,1
Насіння соняшнику	100	50,6	10,8	15,3	9,1	15,4	6,4	1,4	9,1	7,8	24,7
Буряк цукровий фабричний	100	57,0	9,4	16,4	9,2	22,0	5,3	1,1	8,8	12,8	15,0
Шишки хмелю	100	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к
Картопля	100	65,9	30,7	13,9	4,5	16,8	6,6	1,4	5,8	6,6	13,7
Культури овочеві відкритого ґрунту	100	51,8	15,0	11,3	5,2	20,3	15,0	3,3	9,4	7,4	13,1
Культури овочеві закритого ґрунту	100	52,1	6,2	5,6	1,4	38,9	19,2	4,0	9,2	2,8	12,7
Виноград	100	40,3	0,0	12,6	8,3	19,4	26,2	5,7	11	5,4	11,5
Культури плодові	100	39,7	0,4	10,7	5,6	23,0	19,1	4,2	15	11,2	10,9
Культури ягідні	100	35,6	2,2	15,5	5,5	12,4	30,1	6,5	15	4,8	7,8

Джерело: [8]

витрат за цією статтею при вирощуванні основних сільськогосподарських культур. Аналогічна ситуація склалася на початку 2022 р. у забезпеченні паливом та паливно-мастильними матеріалами, які необхідні для організації вирощування продукції рослинництва через пошкодження основних нафтопереробних заводів України та суттєве зростання імпорту, що з падінням курсу національної валюти призвело до зростання вартості пального. А це, у свою чергу, вплинуло на підвищення собівартості вирощування основних сільськогосподарських культур та логістики, пов'язаної із їх транспортуванням.

Амортизація у структурі виробничих витрат більшості вирощених культур не перевищує 10%, за винятком плодових та ягідних культур, де відрахування є на половину вищі. Витрати на оплату праці з відрахуваннями на вирощування продукції рослинництва загалом у середньому в Україні за даними 2020 р. склали близько 10% у структурі виробничих витрат, за винятком таких трудомістких напрямів рослинництва як вирощування плодових та ягідних культур, через здебільшого ручний збір продукції. Однак із поширенням технологій механізованого збору рівень витрат на оплату праці при вирощуванні зазначених культур з роками буде знижуватися.

Тваринництво в Україні формує близько 20 % усієї вартості аграрної продукції та значною мірою забезпечує продовольчу безпеку держави. Основними видами продукції тваринництва за критерієм вартості виробленої продукції є молоко та молокопродукти, м'ясо птиці, свинина, яйця, яловичина та телятина [3].

В Україні загальний обсяг виробництва м'яса за 2005 -2021 рр. виріс на 52,6%, що дало можливість наростити експорт у 6 разів. Річний фонд споживання змінювався від 1,8 у 2005 р. до 2,2 млн т за підсумками 2021 р. За досліджуваний період споживання м'яса та м'ясопродуктів на 1 особу за рік становило 53 кг та за останні 10 років практично не змінилося, зростання спостерігається на третину порівняно з початком досліджуваного періоду. Також слід відзначити позитивну різницю між експортом та імпортом м'яса, яка у 2021 р. виросла до 250 тис. т. Однак виробництво м'яса та м'ясопродуктів характеризується низьким рівнем збалансованості (Таблиця 3.8).

Найбільш популярним серед українських покупців є м'ясо птиці, яке у структурі споживання складає майже половину. Також м'ясне птахівництво в Україні має експортну орієнтацію на рівні 34% від обсягу виробництва за 2021 р. з високим позитивним балансом між експортом та імпортом. Понад 90% від усього обсягу експортованого м'яса та м'ясопродуктів з України у 2021 р. припадало на птицю. Негативні тенденції складаються у балансі свинини, характеризуються зниженням об-

сягів виробництва та зростанням імпортової залежності. Рівень самозабезпеченості за даним видом м'яса в Україні становить 85-90% (Таблиця 3.9).

Таблиця 3.8

Баланс м'яса та м'ясних продуктів в Україні, 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. до 2017 р., %
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	1597	2059	2323	2318	2355	2492	2478	2438	153
Зміна запасів	-11	-3	-1	-5	-3	4	-15	-8	73
Імпорт	325	378	158	233	283	261	230	260	80
Усього ресурсів	1933	2440	2482	2556	2641	2749	2723	2706	140
Експорт	82	48	245	351	399	487	473	509	621
Витрачено на корм, втрати та ін.	7	8	8	10	10	10	6	6	86
Фонд споживання	1844	2384	2179	2195	2232	2252	2244	2191	119
на 1 особу, кг	39,1	52,0	50,9	51,7	52,8	53,6	53,8	53,0	136

Джерело: [8]

Таблиця 3.9

Баланс м'яса та м'ясних продуктів за основними видами
у 2021 р., тис. т

Показники	М'ясо	У тому числі			
		яловичина і телятина	свинина	м'ясо птиці	інші види м'яса
Виробництво	2438	311	724	1373	30
Зміна запасів	-8	-1	-3	-4	0
Імпорт	260	17	110	127	6
Усього ресурсів	2706	329	837	1504	36
Експорт	509	29	12	466	2
Витрачено на корм, втрати та ін.	6	1	1	3	1
Фонд споживання	2191	299	824	1035	33
на 1 особу, кг	53,0	7,3	19,9	25,0	0,8

Джерело: [8]

Економічний потенціал галузі свинарства України можливо реалізувати у довгостроковій стратегічній перспективі за умови створення сприятливого інвестиційного середовища для залучення прямих капіталовкладень у будівництво нових свинокомплексів та в розвиток існуючих підприємств галузі, а також у поширення інноваційних, економічно-

ефективних технологій у свинарстві, які сприятимуть підвищенню показників продуктивності розведення та вирощування свиней, що впливатиме на зниження собівартості виробництва та ціни реалізації свинини, зокрема експортоорієнтованої, з метою підвищення конкурентоспроможності української продукції на міжнародному ринку [13].

В Україні є значний потенціал розвитку вівчарства та козівництва у сільськогосподарських підприємствах, на які припадає близько 25% усього поголів'я овець та кіз. В умовах зростання вартості кормів та енергоресурсів вівчарство та козівництво стають все більш інвестиційно привабливими напрямками агробізнесу з огляду на відносно низьку вартість годівлі порівняно із птахівництвом та свинарством. Капіталомісткість вівчарства та козівництва - одна із найнижчих у тваринництві, зростання цін на баранину, м'ясо кіз та молоко сприятиме зростанню економічної ефективності даного виду бізнесу. Також варто зазначити, що міжнародний та внутрішній ринок продукції вівчарства та козівництва є досить ненасичений та потребує від виробників зростання пропозиції якісної продукції, що, безумовно, зменшує збутові ризики. Вівчарство та козівництво порівняно з іншими поширеними напрямками тваринництва характеризується найвищою ефективністю перетворення зелених та грубих кормів на приріст живої ваги. Незважаючи на відносно високу конверсію корму для одержання приросту, який становить у межах 7-8 к.од., за рахунок низької вартості кормових компонентів у годівлі овець та кіз досягається високий рівень оплати корму, що в умовах зростання вартості зерна та протеїнових компонентів є достатньо вагомим чинником прибутковості у тваринництві [14].

Більш детально варто розглянути динаміку показників балансу основних видів м'яса за роками для комплексного розуміння важливих тенденцій, які відбуваються у м'ясопродуктовому підкомплексі України. Так, за 2017-2021 рр. спостерігається зниження обсягів виробництва яловичини на 14,6% через скорочення поголів'я ВРХ. Проблема поглиблюється низьким рівнем розвитку скотарства м'ясного напряму продуктивності, яке продукує найбільш якісну яловичину та телятину. Понад 90% усієї яловичини одержано від забою порід ВРХ молочної продуктивності. Близько 9% виробленої яловичини надходить на експорт, який за досліджуваний період знизився удвічі. Через скорочення ресурсів та потенціалу, основною складовою яких є поголів'я тварин, у наступні роки прогнозовано обсяг експорту даного виду продукції тваринництва буде поступово знижуватися. Обсяг виробництва яловичини у 2021 р. забезпечує потреби внутрішнього ринку, однак невідомо наскільки знизиться фонд споживання та обсяги виробництва м'яса внаслідок повномасштабної війни (Таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Баланс яловичини в Україні, 2017-2021 рр., тис. т

Показник	Роки					2021 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	364	359	370	345	311	85,4
Зміна запасів	-1	-2	1	-2	-1	100,0
Імпорт	13	14	14	18	17	130,8
Усього ресурсів	378	375	383	365	329	87,0
Експорт	59	56	58	27	29	49,2
Витрачено на корм, втрати та ін.	1	1	1	1	1	100,0
Фонд споживання	318	318	324	337	299	94,0
на 1 особу, кг	7,5	7,5	7,7	8,1	7,3	97,3

Джерело: [8]

Стимулювати та мотивувати перехід господарств населення, які утримують овець та кіз, на більш продуктивні форми агробізнесу, зокрема сімейні фермерські господарства, зможе забезпечення фінансової та консультативної підтримки для їх розвитку. Гарантувати реалізацію “безперешкодного” права в адміністративному та бюрократичному аспекті на одержання необхідної площі сільськогосподарських угідь для організації сімейних ферм з вирощування овець чи кіз. Підвищити фінансову підтримку розвитку племінних господарств у вівчарстві та козівництві з метою забезпечення якісного продуктивного маточного та ремонтного поголів'я тварин для підприємств і господарств населення. А також сприяти закупівлі маточного поголів'я високопродуктивних порід овець та кіз зарубіжної селекції та організації їх розведення і поширення в Україні [14].

Найбільш вірогідний варіант полягає у коротко- та середньостроковому зростанні рівня забезпеченості яловичиною у 2023-2024 рр. через різке зниження фонду споживання, яке зумовлене міграцією населення за кордон в умовах війни. Важливим є також співвідношення попиту та пропозиції на ринку яловичини у наступні роки, оскільки це вплине на річний обсяг споживання у розрахунку на 1 особу, який у 2021 р. становив всього 7,3 кг. Вирощування ВРХ на м'ясо є найбільш проблемним напрямом тваринництва через відносно довготривалий цикл вирощування тварин, який за сприятливих умов з урахуванням часу тільності корів та періоду вирощування молодняку тварин на забій може скласти від 2,5 років. Відповідно, відновлення чисельності поголів'я та обсягів виробництва яловичини необхідно розглядати у стратегічній перспективі, осо-

бливо, якщо оцінювати потенціал спеціалізованого скотарства м'ясного напрямку продуктивності.

Через відносно низький рівень споживання яловичини, яка належить до найбільш дорогих за вартістю видів м'яса, фонд споживання повною мірою забезпечений внутрішнім виробництвом, проте чисельність поголів'я ВРХ з кожним роком стрімко зменшується, відповідно є загроза зростання залежності від імпорту яловичини у наступні десятиліття.

Обсяги виробництва свинини за 2021-2017 рр. в Україні загалом характеризуються стабільністю, однак у внутрішній структурі пропозиції відмічається зростання частки великих підприємств з відповідним скороченням вагомості впливу господарств населення на обсяги виробництва продукції. Також спостерігається певна залежність між показниками обсягів виробництва свинини та обсягів споживання за роками, зокрема у 2020 р. спад виробництва на 1,6% відповідав спаду обсягу споживання на 1,7%. В Україні є потужна зернофуражна база для розвитку тваринництва, у тому числі свинарства. Однак власне виробництво не забезпечувало фонд споживання у 2021 р., який у розрахунку на 1 особу за рік становив до 20 кг. Свинарство, на відміну від скотарства, характеризується відносно швидким циклом вирощування та швидкими відтворювальними ознаками через біологічні особливості свиней, тому за сприятливих інвестиційних умов можливо за декілька років суттєво наростити обсяги виробництва свинини (Таблиця 3.11).

Таблиця 3.11

Баланс свинини в Україні, 2017-2021 рр., тис. т

Показник	Роки					2021 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	736	703	708	697	724	98,4
Зміна запасів	-2	-3	1	-4	-3	150,0
Імпорт	95	128	105	96	110	115,8
Усього ресурсів	833	834	812	797	837	100,5
Експорт	14	9	11	10	12	85,7
Витрачено на корм, втрати та ін.	5	4	2	1	1	20,0
Фонд споживання	814	821	799	786	824	101,2
на 1 особу, кг	19,2	19,4	19	18,8	19,9	103,6

Джерело: [8]

В Україні свинарство є традиційною галуззю, яка поширена серед господарств населення сільських територій, на базі яких доцільно створювати фермерські господарства сімейного типу. Це сприятиме реалізації економічного потенціалу даного напрямку тваринництва. Станом на перший

квартал 2023 р. ціни на свиней у живій масі зростають, також помітні позитивні тенденції до зростання вартості свинини на міжнародному ринку, у той час коли ціна на фуражне зерно через блокаду портів залишається відносно стабільною стосовно попереднього року. Таким чином складаються сприятливі економічні умови для нарощування виробництва свинини для забезпечення внутрішнього ринку та нарощування експортного потенціалу, оскільки українські підприємства з доступом до більш дешевої кормової бази повинні бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку свинини, що сприятиме нарощуванню експортного потенціалу.

Звичайно, необхідно враховувати багато інших чинників, які можуть стримувати український експорт, зокрема обмеження, квоти, перекривання логістичних каналів, у тому числі транспортної інфраструктури морських портів через фактор повномасштабної війни, однак сприятливий паритет між ціною реалізації свинини та вартістю кормів, який складається на початку 2023 р., повинен все-таки стимулювати вітчизняне свинарство до відновлення та подальшого розвитку.

Виробництво птиці в Україні за досліджуваний період зростає та на кінець 2021 р. становило 1373 тис. т, що на 15,8% більше порівняно з 2017 р. Позитивними є тенденції у зростанні експорту, який за 5 років виріс на 71,3% та складає третину від обсягів виробництва. Фонд споживання птиці більш стабільний і становить понад 1 млн т на рік, що складає 25 кг у розрахунку на 1 особу за рік. Птиця є найбільш доступним видом м'яса за ціною, тому часто зниження у споживанні яловичини та свинини перекривається м'ясом птиці (Таблиця 3.12).

Таблиця 3.12

Баланс м'яса птиці в Україні, 2017-2021 рр., тис. т

Показник	Роки					2021 до 2017 рр., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	1185	1259	1381	1405	1373	115,9
Зміна запасів	-2	2	2	-9	-4	200,0
Імпорт	120	133	136	113	127	105,8
Усього ресурсів	1307	1390	1515	1527	1504	115,1
Експорт	272	330	417	435	466	171,3
Витрачено на корм, втрати та ін.	3	4	6	3	3	100,0
Фонд споживання	1032	1056	1092	1089	1035	100,3
на 1 особу, кг	24,3	25	26	26,1	25	102,9

Джерело: [8]

Птахівництво є найбільш поширеним напрямом тваринництва у господарствах населення, на базі яких доцільно організовувати фермерські

господарства сімейного типу для підвищення виробничого потенціалу та забезпечення попиту на внутрішньому ринку. Великі птахофабрики повинні більше орієнтуватися на експорт, оскільки саме вони володіють найбільшими можливостями та конкурентними перевагами в освоєнні перспективних для України ринків Європейського Союзу, Південно-Східної Азії, країн Близького Сходу та Африки. Найбільш популярним видом м'ясного птахівництва на підприємствах галузі є вирощування бройлерів – понад 90%. Проте варто також концентруватися на організації нішевих напрямів, таких як вирощування качок, гусей, індиків та інших видів птиці, зокрема у малих та середніх господарствах, для розширення асортименту продукції на ринку та більш якісного задоволення харчових потреб населення.

Розвиток нішевого птахівництва дозволить заповнити окремі перспективні сегменти продовольчого ринку України та сприятиме нарощуванню експортного потенціалу тваринництва загалом. На початку 2023 р., незважаючи на повномасштабні бойові дії та втрати виробничих потужностей багатьох великих підприємств галузі у прифронтових та окупованих територіях, складається сприятливе співвідношення ціни реалізації м'яса птиці до цін на зернові корми та продукти переробки олійних культур (макуха, шрот соняшниковий та соєвий), на основі яких формується повноцінний раціон годівлі. Це дозволить підвищити рівень рентабельності даного напрямку тваринництва та в подальшому відновлювати втрачений через війну економічний потенціал. Адже птахівництво характеризується відносно коротким виробничим циклом та найшвидшим відтворенням поголів'я порівняно з усіма іншими основними видами тваринництва.

У балансі молока та молокопродуктів спостерігається стабільний спад виробництва продукції, скорочення експорту та нарощування імпорту, який уже покриває на 8-10% фонд споживання за даними 2021 р., хоча за попередній рік торговельне сальдо було позитивне на рівні 250 тис. т. Криза у молокопродуктовому підкомплексі України зумовлена щорічним скороченням поголів'я корів, зокрема у господарствах населення, на які припадає близько 70% від загального обсягу виробництва молока. Різке скорочення чисельності продуктивних корів пояснюється відсутністю економічно інтересу у багатьох дрібнотоварних виробників через вкрай не вигідні закупівельні ціни на молоко (Таблиця 3.13).

Також проблемою розвитку підкомплексу є необґрунтований розподіл внутрішньогалузевого прибутку, основна частка якого формується у торгівлі та переробній сфері через високий рівень націнок та маржинальності. У той час коли перша виробнича ланка у вигляді фермерів, господарств населення внаслідок низьких закупівельних цін часто неспроможна покрити виробничі витрати та накопичувати достатні фінансові

ресурси для розвитку. В Україні ціна на 1 л молока жирністю 2,5% станом на травень 2023 р. була у 6 разів вища за ціну закупівлі молока у господарствах населення, від яких надходить основна частка продукції. Для прикладу, у Польщі даний показник не перевищує 2,5. Неefективність та необґрунтованість цінової політики при закупівлі молока в Україні призвели до втрати майже 40% виробничого потенціалу галузі за досліджуваний період та спричинила залежність від імпорту на рівні понад 400 тис. т за підсумками 2021 р. Якщо цінова політика у молокопродуктовому підкомплексі не стане обґрунтованою, у найближчих 10 років Україна ризикує стати найбільшим імпортером молокопродуктів у Європі, а враховуючи технологічні та біологічні особливості вирощування ВРХ, на відродження втраченого потенціалу необхідно декілька десятиліть за умови достатнього інвестиційного забезпечення.

Таблиця 3.13

Баланс молока та молочних продуктів в Україні, 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	13714	11249	10615	10281	10064	9663	9264	8714	64
Зміна запасів	27	-11	-41	33	74	-1	171	-26	-96
Імпорт	112	273	78	132	180	337	691	781	697
Усього ресурсів	13799	11533	10734	10380	10170	10001	9784	9521	69
Експорт	1901	956	464	835	807	593	440	369	19
Витрачено на корм	1270	1099	1097	1036	996	969	904	805	63
Втрати	3	8	15	13	12	11	10	10	333
Фонд споживання	10625	9470	8995	8496	8355	8428	8430	8337	78
на 1 особу, кг	225,6	206,4	209,9	200	197,7	200,5	201,9	201,5	89

Джерело: [8]

Стратегічною передумовою розвитку молочного скотарства, як і будь-якого іншого напряму аграрного бізнесу, є наявність економічного інтересу у зацікавлених суб'єктів господарювання вкладати власні чи запозичені фінансові, матеріально-технічні, а також трудові ресурси в організацію виробництва молока, що проявляється в отриманні економічного ефекту, який формуватиме у виробників інвестиційну ефективність. Без досягнення очікуваних інвестиційних результатів від виробництва молока, підприємці та господарства населення, що утримують

корів, і надалі будуть скорочувати поголів'я та виходити з ринку або переорієнтовуватися на виробництво більш прибуткової продукції, що є цілком закономірним процесом для економіки ринкового типу за умов відсутності ефективної державної політики у даному напрямі тваринництва. Відповідно, державна стратегія розвитку молочного скотарства, на наш погляд, повинна зводитися до впровадження комплексу організаційно-економічних заходів, які дозволять виробникам молока та молочної продукції, а також потенційним інвесторам одержувати необхідний рівень прибутковості, який формуватиме зацікавленість господарюючих суб'єктів виробляти молоко та інвестувати у подальший розвиток свого бізнесу [15].

Найважливішою та першочерговою умовою зростання виробництва молока в Україні є встановлення обґрунтованих закупівельних цін на молоко. Альтернативним варіантом досягнення раціонального розподілу внутрішньогалузевого прибутку у молокопродуктовому підкомплексі є розвиток конкуренції, особливо на рівні переробки продукції та роздрібної торгівлі. Однією із базових стратегій розвитку для виробників молока повинна стати вертикальна диверсифікація, яка полягає у налагодженні переробки молока власного виробництва на молокопродукти широкого асортименту з метою мінімізації ризиків продажу продукції та одержанням вищого рівня доданої вартості. Наступна економічна передумова полягає у підвищенні впливу виробників молока на роздрібні ціни шляхом розвитку пунктів продажу, спеціалізованих фермерських магазинів на місцевих ринках. Важливою передумовою розвитку молочного скотарства з використанням потенціалу господарств населення є доступ до фінансових ресурсів, зокрема позикових за пільговими умовами. На наш погляд повинна бути державна програма підтримки доступу виробників молока до банківських цільових кредитів під 1–1,5%, як у багатьох розвинутих державах [15].

Також розвиток молочного скотарства, на наш погляд, повинен відбуватися на основі створення сімейних ферм з поголів'ям не менше 20 корів при оптовій ціні реалізації молока, а також ферм з поголів'ям не менше 9 корів, у тому числі створених на базі уже існуючих особистих селянських господарств за умови організації продажу виробленої продукції за цінами, наближеними до роздрібних. Мета - досягнення достатньої суми середньомісячного чистого грошового потоку, що сприятиме формуванню економічного та інвестиційного інтересу серед працездатних жителів сільських територій виробляти молоко [16].

Важливим для підприємства з виробництва продукції тваринництва є концентрація на підвищенні ефективності управління капіталом з використанням спеціалізованих під конкретне виробництво та напрям біз-

несу оптимізаційних моделей, за допомогою яких можливо визначити найбільш вигідну за встановленим критерієм та обмеженнями комбінацію структури залученого капіталу, а також визначити ступінь зв'язків між результативним показником та основними змінними, які розглядаються при побудові таких моделей [17].

Вирощування зернових та зернобобових культур є основним напрямом рослинництва в Україні з орієнтацією на експорт. Обсяги збору зернових та зернобобових культур за 2005 – 2021 рр. зросли у 2,3 раза, зокрема за останній рік у досліджуваній період валові збори збільшилися на третину порівняно з попереднім роком та досягнули 86 млн. т, що є рекордним показником за час статистичного спостереження. Також у 2021 р. відмічаються значні перехідні запаси зернових та зернобобових в обсязі до 15 млн. т. Високий урожай зернових та зернобобових культур за 2021 р. склав понад 50 млн. т. Близько 10 млн т витрачено на корм тваринам, що на 40% менше ніж у 2005 р., зумовлено скороченням поголів'я сільськогосподарських тварин за даний період, відповідно знизилася потреби у фуражі (Таблиця 3.14).

Таблиця 3.14

Баланс зернових і зернобобових культур (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно) в Україні, 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	38016	39271	60126	61917	70057	75143	64933	86010	226
Зміна запасів	-314	-2054	-3204	-1465	5447	-4505	-7042	14958	4,7р.б
Імпорт	226	175	190	255	280	291	352	377	167
Усього ресурсів	38556	41500	63520	63637	64890	79939	72327	71429	185
Експорт	12650	14239	38338	42499	42940	57925	52245	51573	4 р.б.
Витрачено на корм	13817	14787	14189	11011	11698	11674	10343	9930	72
Витрачено на посів	3294	3222	2597	2120	2232	2224	2247	2227	68
Втрати	375	794	1400	1106	1253	1363	1073	1424	3,8р.б
Переробка на нехарчові цілі	670	1650	1089	1246	1157	1283	1040	1158	173
Фонд споживання	7750	6808	5897	5655	5610	5470	5379	5117	66

Джерело: [8]

Зернопродуктовий підкомплекс України [18-19] характеризується високою часткою вирощеного зерна для кормових цілей та низьким ступенем переробки сировини, дві третини якої експортуються. Це призводить до втрати частини доданої вартості, яка формується у переробній сфері. На жаль, із втратою близько чверті родючих земель внаслідок окупації більшої частини Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей обсяги вирощування зернових культур скоротяться, що призведе до втрати частини експортного потенціалу України та можливого росту цін на товарну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках. Посилюють проблему значні руйнування матеріально-технічного забезпечення та інфраструктури зернопродуктового підкомплексу, а саме техніки для обробітку землі і збору урожаю, виробничих та складських приміщень, елеваторів, збутових та логістичних каналів та ін. Значна частина підприємств на прифронтових територіях перебуває у постійній небезпеці поширення воєнних дій, що впливає на продуктивність їх діяльності. Станом на початок червня 2023 р. російськими терористами зруйнована Каховська ГЕС та дамба, яка стримувала понад 18 м куб. води, що спричинило затоплення значних територій правого та лівого берегів Дніпра у Херсонській області, де розвивалося інтенсивне зерновиробництво та овочівництво на основі зрошування. Однак втрата одного із найбільших водосховищ призведе до зміни структури виробництва продукції рослинництва внаслідок подальшої зміни клімату, який, можливо, стане більш посушливим до часу відбудови дамби та відновлення водосховища.

У балансі зернових та зернобобових культур за 2021 р. основну частку складають кукурудза – 49% та пшениця – 37%. На ячмінь та жито припадає близько 11% у структурі обсягів виробництва. Більшість вирощеної пшениці, кукурудзи та ячменю експортуються у держави ЄС, Близького Сходу, Східної Азії та Африки. Фонд споживання в Україні за 2005 – 2021 рр. постійно зменшується через скорочення населення та наприкінці досліджуваного періоду становив 5,1 млн т на рік. Внаслідок значної міграції населення України через повномасштабну війну фонд споживання, за підсумками 2022-2023 рр., може знизитися до 4 млн т на рік (Таблиця 3.15).

Вирощування зернових культур формує особливу галузь сільського господарства, яка, у свою чергу, окреслює в сучасних умовах рівень розвитку аграрного сектору економіки України. Зерну належить пріоритетне місце у структурі базової сільськогосподарської продукції, що визначає продовольчу безпеку держави та гарантує її необхідний рівень [20].

Підвищення ефективності виробництва зернових культур в Україні можна досягти, використовуючи резерви виробництва, пов'язані з інтенсифікацією та оптимізацією організаційно-економічного механізму фун-

кціонування галузі, а саме: впровадження комплексу необхідних організаційно-економічних заходів, що дозволить максимально реалізувати потенціал продуктивності зернових культур при мінімізації витрат на виробництво одиниці продукції; внесення науково обґрунтованих доз мінеральних добрив, застосування засобів захисту і регуляторів росту рослин; використання сортів і гібридів інтенсивного типу по кращих попередниках; зменшення втрат врожаю під час збирання та зберігання; трансформація витратної політики на закупівлю високоякісного насіння, ефективних добрив і засобів захисту рослин та підвищення забезпеченості господарств основними засобами; активізація пошуку внутрішніх резервів оптимізації та скорочення витрат за окремими статтями; розвиток усіх елементів інфраструктури зернового господарства – будівництво, реконструкція та модернізація потужностей зі зберігання та переробки зерна; обґрунтування та впровадження дієвих заходів стимулювання і підтримки зернового виробництва, адаптованих до ринкових умов [21].

Таблиця 3.15

Баланс зернових і зернобобових культур в Україні
за основними видами у 2021 р., тис. т

Показники	Зернові і зернобобові культури	У тому числі				
		пшениця	ячмінь	кукурудза	жито	інші види зерна
Виробництво	86010	32151	9437	42110	593	1719
Зміна запасів	14958	4489	474	9841	26	128
Імпорт	377	130	55	29	1	162
Усього ресурсів	71429	27792	9018	32298	568	1753
Експорт	51573	20366	5710	24685	137	675
Витрачено на корм	9930	1407	2100	5775	35	613
Витрачено на посів	2227	1365	543	212	33	74
Втрати	1424	514	159	715	8	28
Переробка на нехарчові цілі	1158	46	301	753	11	47
Фонд споживання	5117	4094	205	158	344	316

Джерело: [8]

Виробництво зерна є основною галуззю аграрного сектора економіки нашої країни. Значна частина вирощеної зернової продукції експортується як сировина. Переробка зерна та виготовлення готових продуктів має незначний відсоток порівняно з його виробництвом. Щоб досяг-

ти оптимальної суми доданої вартості від реалізації зернової продукції, необхідно наростити потужності переробки та збільшити експорт зерна та продуктів його переробки. Для цього потрібно, у першу чергу, покращити управління цими процесами, зокрема, удосконалити управління доданою вартістю у галузі. Збільшення прибутку від реалізації зернової продукції як результативного елемента доданої вартості можливе не лише через зростання валових зборів зернових культур та реалізації його на експорт як сировини, а також через збільшення переробки зерна, реалізації продуктів із високою доданою вартістю [22].

Обсяги виробництва цукру за 2005-2021 рр. знизилися на 723 тис т., що становить 34% через зменшення площі посіву цукрового буряка. Проте внутрішні обсяги виробництва цукру повністю здатні забезпечити потреби населення, оскільки обсяги виробництва перевищують фонд споживання на 20%. Також спостерігається залежність між обсягами виробництва цукру та обсягами споживання на 1 особу на рік за середнім коефіцієнтом еластичності 0,78, що показує ступінь впливу зменшення обсягів виробництва цукру на 1% на обсяг споживання на 1 особу. Зменшення фонду споживання цукру також пов'язане із зростанням ціни внаслідок зменшення пропозиції на внутрішньому ринку. Скорочення обсягів виробництва цукру вплинуло на зменшення обсягу експорту у 4 рази за 2005-2021 рр. (Таблиця 3.16).

Таблиця 3.16

Баланс цукру в Україні (включно з основними цукромісткими продуктами в перерахунку на цукор) 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	2139	1805	1459	2043	1754	1490	1022	1416	66
Зміна запасів	247	32	-463	72	-167	-31	-360	311	126
Імпорт	177	90	4	7	3	4	4	168	95
Усього ресурсів	2069	1863	1926	1978	1924	1525	1386	1273	62
Експорт	154	65	153	617	594	248	170	37	24
Витрачено на корм та втрати	120	94	105	71	70	65	55	55	46
Фонд споживання	1795	1704	1528	1290	1260	1212	1161	1181	66
на 1 особу, кг	38,1	37,1	35,7	30,4	29,8	28,8	27,8	28,5	75

Джерело: [8]

Найбільш помітний спад відбувся у 2021 р., коли обсяги скоротилися на 120 тис. т., що у відсотках становило 13 %. Різкий спад виробництва

яєць пов'язаний із вагомими економічними чинниками, які суттєво вплинули на функціонування спеціалізованих великих виробників [23].

Важливим чинником спаду пропозиції яєць у 2021 р. стало підвищення вартості кормових компонентів зернової та зернобобової груп, а також кормів, багатих на протеїн, що складають основу раціону годівлі курей яєчних порід. На корми у птахівництві яєчного напряму продуктивності припадало 80-90% виробничих витрат, відповідно зростання їх вартості спричинило суттєвий ріст собівартості яєць від підприємств [23] (Таблиця 3.17).

Таблиця 3.17

Баланс яєць в Україні, 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	753	985	969	896	932	963	934	813	108
Зміна запасів	13	9	-4	0	-2	5	-1	-3	-23
Імпорт	5	7	11	7	4	5	4	4	80
Усього ресурсів	745	983	984	903	938	963	939	820	110
Експорт	1	75	126	155	186	198	192	97	9700
Витрачено на корм та інкубацію	91	125	136	72	77	78	74	70	77
Втрати	6	16	21	6	4	4	3	3	50
Фонд споживання	647	767	694	670	671	683	670	650	100
на 1 особу, кг	13,7	16,7	16,2	15,8	15,9	16,3	16,1	15,7	115

Джерело: [8]

У регіонах, які розташовані близько до активних бойових дій, інтенсивне тваринництво, зокрема птахівництво яєчного напряму, зазнало значних матеріальних збитків. Багато підприємств припинили роботу або суттєво скоротили обсяги виробництва через складність та ризиковість побудови логістичних зв'язків у процесі розподілу продукції. Деконцентрація виробництва у тваринництві в даних умовах є одним із варіантів мінімізації ризиків для бізнесу та гарантією збереження й відновлення продовольчої безпеки держави у майбутньому. Адже зруйнувати потужний та вартісний тваринницький комплекс значно простіше, ніж декілька десятків малих, розміщених у різних частинах регіону, в близькості до потенційних ринків продажу продукції, з побудовою простих логістичних потоків на шляху від виробника продукції до споживача. Тому розвиток саме малих форм бізнесу у тваринництві, зокрема фер-

мерських господарств на базі господарств населення чи особистих селянських господарств, повинен стати одним із пріоритетів державної фінансової підтримки агробізнесу на перспективу [23].

Провідною галуззю сільського господарства є галузь буряківництва, де з 1 га можна одержати по 50-60 ц цукру, при врожайності 350 ц/га і при цукристості коренеплодів 12-15%. Основним напрямом збільшення виробництва цукрових буряків і підвищення його ефективності є інтенсифікація галузі. Головне завдання – значне підвищення врожайності і цукристості коренеплодів цукрових буряків. Виробництво цукрових буряків в Україні необхідно зосередити в найсприятливіших для вирощування цієї культури областях, ґрунтово-кліматичні умови яких забезпечують високі показники урожайності та якості коренеплодів. Підвищення ефективності виробництва цукрових буряків та цукру можливе шляхом зниження собівартості й збереження оптимального рівня ціни для рентабельного виробництва, розв'язання проблеми забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами та диверсифікації виробництва продукції, що потребує певної державної підтримки товаровиробників галузі. Для підвищення виробництва цукрових буряків потрібно проводити такі заходи: впровадження системи машин для комплексної механізації буряківництва; повне забезпечення мінеральними добривами; подальший розвиток селекції і поліпшення насінництва цукрових буряків; удосконалення технології і організації виробництва; розвиток агропромислової інтеграції в буряковому комплексі АПК[24].

Виробництво олії за 2005-2021 рр. виросло у 4,3 рази через збільшення площі під соняшник та розвитку внутрішніх переробних потужностей. Виробництво олії у 10 разів перевищує внутрішній фонд споживання та є на 90% експортоорієнтованим. Так, експорт за даний період із зростанням обсягів виробництва виріс майже у 6 разів. Соняшникова олія, яка є найбільш поширеною серед інших видів, є одним із основних експортних товарів агропродовольчого сектору економіки України. Проте через воєнний чинник та окупацію значної частини територій, де вирощувався соняшник, експортний потенціал очікувано знизиться, хоча це не вплине на рівень забезпечення внутрішніх потреб, який у подальшому залишатиметься високим.

Продукція олійних культур для сільськогосподарських підприємств є одним з основних джерел формування дохідності, що дозволяє забезпечити їх ефективну діяльність. Виробництво олійних культур відіграє важливу роль у забезпеченні населення цінними продуктами харчування, галузі тваринництва – поживним кормом, переробної промисловості – сировиною. В умовах ринкової економіки для суб'єктів господарювання олійні культури виступають надійним джерелом грошових надходжень,

їх насіння і продукти переробки конкурентоспроможні і користуються попитом на внутрішньому і світовому ринках. Україна – світовий лідер з переробки соняшнику і виробництва олії, а вітчизняна олійно-жирова галузь демонструє позитивну динаміку виробництва й розвитку навіть в кризовий період. Тому, виробництво та переробка соняшнику є стратегічно важливими для розвитку національної економіки України [25].

Для підвищення ефективності вирощування соняшнику необхідним є врахування товаровиробниками наступних факторів: удосконалення регіонального розміщення посівів цієї культури, виходячи з її ботанічних і біологічних особливостей, технологій вирощування, підбору сортів, застосування відповідних засобів захисту тощо; неухильне дотримання вимог чергування посівів соняшнику в полях сівозміни; застосування інтенсивних технологій вирощування і збирання з метою зниження витрат на одиницю продукції, впровадження високоврожайних гібридів з високим вмістом олії; залучення необхідних для розвитку галузі коштів та матеріальних ресурсів (техніки, добрив, насіння) шляхом пошуку потенційних інвесторів і кредиторів; інтегрування в агропромислові та кооперовані формування з метою вирішення проблем виробництва і раціонального використання урожаю [25].

Зростання обсягів виробництва основних олійних культур упродовж останніх років зумовлене розвитком переробних потужностей олійної сировини (насамперед, соняшнику), а також стабільним попитом із боку європейських покупців на ріпак і сою. Стратегічно важливо забезпечити розвиток переробних потужностей в Україні, спрямованих переробляти не тільки соняшник, а й сою та ріпак. Структура площ посівів олійних культур зазнає змін: скорочують їх під ріпаком на користь площ під соєю, однак лідерство зберігається за соняшником. Головні переваги останнього на аграрному ринку – стабільний високий попит на культуру, високий рівень цін на внутрішньому ринку.

Інтеграція в ЄС – це заключний етап сталого розвитку олієвиробництва в Україні на найближчу перспективу. Даний сценарій включає: формування спільної аграрної політики на етапі становлення та розвитку ринку високобілкових кормів і виробництва тваринницької продукції; орієнтацію АПК на цільове використання продовольчого й кормового зерна із високими показниками якості та безпеки; розроблення стратегії вирощування олійних культур в умовах змін клімату й збереження довкілля [26].

На сучасний експорт соняшникової олії впливатимуть такі фактори: нестабільність виробництва на аргентинських підприємствах, недосконала конкуренція щодо формування цін в Індії, війна з Росією, удосконалення «шовкового шляху» до Китайської Народної Республіки, підняття ціни на внутрішньому ринку в Україні у зв'язку із збільшенням ціни на пальне,

зростання біржових відсотків, мита та витрат на логістику. Перелічені фактори матимуть негативні наслідки для України через зростання ціни на соняшникову олію. Подорожчання її на українському ринку призведе до підняття цін на хліб, кондитерські вироби та інше. При формуванні макроекономічної рівноваги, з точки зору попиту та пропозиції, значний вплив матиме показник «індекс соняшnikової олії», який характеризує добробут та продовольчу безпеку українців [27] (Таблиця 3.18).

Таблиця 3.18

Баланс олії в Україні (включаючи основні оліємісткі продукти в перерахунку на олію) 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	1437	3101	4581	6277	6243	6894	7549	5968	415
Зміна запасів	114	-151	-71	8	-10	-30	11	89	78
Імпорт	264	319	160	239	259	250	245	289	109
Усього ресурсів	1587	3571	4812	6508	6512	7174	7783	6168	389
Експорт	900	2850	4253	5988	5986	6644	7241	5547	616
Втрати та витрати на нехарчові цілі	52	41	33	24	25	26	30	57	110
Фонд споживання	635	680	525	496	501	504	512	564	89
на 1 особу, кг	13,5	14,8	12,3	11,7	11,9	12,0	12,3	13,6	101

Джерело: [8]

Рибництво в Україні із втратою доступу до акваторії Азовського моря та частини Чорного моря належить до найбільш проблемних напрямів агропродовольчого сектору економіки, розвиток якого безпосередньо залежить від відновлення територіальної цілісності держави до кордонів 1991 р. Криза галузі розпочалася із втратою АР Крим у 2014 р., на яку припадало близько 60% потенціалу рибництва, а з початком повномасштабної війни видобуток водних біоресурсів, у тому числі риби, скоротиться до декількох десятків тисяч тонн на рік, що дозволить забезпечити внутрішні потреби всього на 10-15% та значно посилить імпорту залежність держави за даним видом продукції, яка за підсумками 2021 р. досягла 461 тис. т. (Таблиця 3.19). Частково знизити імпорт можливо на основі розвитку аквакультури прісноводних водойм, потенціал якої суттєво нереалізований. Однак проблема полягає у культурі споживання населення, яке на 80% і більше споживає рибну продукцію морської аквакультури. Вирощування прісноводних риб, таких як короп, товс-

толоб, білий амур та інших риб є перспективним напрямом рибництва, який здатний частково скоротити імпортозалежність та підвищити продовольчу безпеку держави.

Таблиця 3.19

Баланс риби та рибних продуктів в Україні, 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	296	260	139	132	128	128	118	105	35
Зміна запасів	14	3	-3	-8	8	0	5	-2	-
Імпорт	425	490	237	338	394	417	424	461	108
Усього ресурсів	707	747	379	478	514	545	537	568	80
Експорт	20	75	10	13	13	14	15	15	75
Втрати	11	5	2	5	6	7	5	5	45
Фонд споживання	676	667	367	460	497	524	517	548	81
на 1 особу, кг	14,4	14,5	8,6	10,8	11,8	12,5	12,4	13,2	92

Джерело: [8]

Однак, потенціал української аквакультури суттєво недооцінений та нереалізований з огляду на значну площу водного фонду, в тому числі прісних водойм. Для активізації розвитку виробництва продукції аквакультури в Україні необхідна комплексна державна політика підтримки рибогосподарських підприємств та потенційних інвесторів, яка повинна спрямовуватися на впровадження як економічних, так і організаційно-правових стимулів розвитку галузі. Одним із актуальних, на наш погляд, векторів розвитку виробництва продукції аквакультури є популяризація ставкового рибництва, створеного на основі фермерських господарств, зокрема сімейного типу. Це дозволить залучити в обіг невеликі водні площі, придатні для організації вирощування цінних порід риби з метою забезпечення потреб місцевих ринків в якісній продукції та створення нових робочих місць [28].

Вирощування плодів, ягід та винограду, відповідно до даних балансу за 2005-2021 рр., характеризується здебільшого стабільним станом, однак із певними незначними тенденціями до зростання, за винятком 2018 р., у якому спостерігається більш суттєвіший ріст - 23% порівняно з попереднім роком (Таблиця 3.20). Група товарів, до яких входять плоди, ягоди та виноград, є досить широкою у своєму асортименті та включає частину, яка вирощується, або може за сприятливих кліматичних умов вирощуватися в окремих регіонах України, а також значну групу

продукції, яка не вирощується в Україні через особливості помірного клімату, однак імпортується із країн з теплішими кліматичними умовами.

Таблиця 3.20

Баланс плодів, ягід і винограду в Україні (включно з консервованою та сушеною продукцією в перерахунку на свіжу) 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	2133	2154	2539	2458	3039	2485	2305	2499	117
Зміна запасів	297	10	31	22	259	-76	145	175	59
Імпорт	860	1130	588	819	878	1052	1150	1183	138
Усього ресурсів	2696	3274	3096	3255	3658	3613	3310	3507	130
Експорт	305	353	324	291	331	433	272	355	116
Витрачено на корм та втрати	191	170	218	225	285	231	230	253	132
Переробка на вино	450	548	355	497	597	480	451	459	102
Фонд споживання	1750	2203	2179	2242	2445	2469	2357	2440	139
на 1 особу, кг	37,1	48,0	50,9	52,8	57,8	58,7	56,5	59,0	159

Джерело: [8]

Відповідно, не варто розглядати можливість абсолютної самозабезпеченості за даною групою товарів через особливості культури споживання, яка часто орієнтована на екзотичні види плодів. Так, за досліджуваний період імпорт виріс на 37,5% та на кінець 2021 р. досяг 1183 тис. т., експорт також виріс, проте всього на 16,4%. Фонд споживання на 1 особу на рік за аналогічний період виріс до 60 кг, або на 59%, що зумовлено підвищенням купівельної спроможності покупців.

На плодоягідному ринку України загальна пропозиція представлена продукцією вітчизняного виробництва на 75-77% та імпортом – переважно об'єктивно необхідні поставки (цитрусові та банани). Встановлено, що найбільш стабільно ринкова пропозиція плодів та ягід формується за рахунок господарств населення. Спостерігається висока залежність їх споживання від об'єктивно необхідних імпорتنих поставок. Основну частку у споживанні серед вітчизняних плодів становлять яблука. Потреби населення у плодах і ягодах залишаються недостатньо забезпеченими. Розвиток промислового садівництва відбувається повільно, що суттєво залежить від державної фінансової підтримки. Ще досить високі в галузі показники вибуття старих насаджень, особливо кісточкових культур. З активізацією співпраці з Європейським Союзом у форматі зони

вільної торгівлі в перспективі можна очікувати розширення експортних поставок вітчизняних плодів та ягід. Адже найважливіша її складова – це зближення регуляторних систем України та країн ЄС, що веде до суттєвого зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі. Відтак, необхідно визначитися з інтеграційною стратегією розвитку вітчизняного ринку плодів та ягід, зважаючи на те, що Україна є транзитною державою між західними та східними країнами. [29].

У садівництві важливого значення набуває інноваційний характер відтворювальних процесів, науково обґрунтоване впровадження високоврожайних і швидковступаючих в плодоношення сортів, розширення закладання садів на вегетативних підщепах, зміна структури насаджень у напрямі збільшення питомої ваги ягідних і кісточкових культур, що може бути ефективно реалізоване при розробці стратегії розвитку [30].

Сучасний глобальний ринок плодово-ягідної продукції стає більш конкурентним, сегментованим, вимогливим до якості та безпеки плодів, потребує нових видів продукції, сортів та видів рослин. Вагомим чинником, що визначає тенденції та перспективи розвитку галузі садівництва, є її розвиток у кооперації із суміжними галузями та видами діяльності: переробкою, доробкою, пакуванням, зберіганням, сертифікацією, матеріально-технічним забезпеченням та ін. Галузь садівництва достатньо капіталоемна, віддача від коштів, інвестованих у сад, віддалена в часі на роки. За наявних у поточний період ставок кредитних ресурсів та умов їх отримання для сільгоспвиробників подальше нарощування потенціалу галузі садівництва без участі держави неможливе [31].

Серед олійних культур понад 70% обсягів виробництва припадало у 2021 р. на соняшник, близько 13% на ріпак та кользу та 15% на сою (Таблиця 3.21).

Таблиця 3.21

Баланси соняшнику, ріпаку та кользи, сої в Україні, 2021 р., тис. т

Показники	Соняшник	Ріпак та кольза	Соя
Виробництво	16392	2939	3493
Зміна запасів	3989	-78	892
Імпорт	24	77	1
Усього ресурсів	12427	3094	2602
Експорт	79	2671	1098
Витрачено на корм та втрати	161	17	65
Витрачено на посів	68	18	144
Переробка	12119	388	1295

Джерело: [8]

Основна частка соняшнику переробляється на олію та експортуються, на відміну від ріпаку та сої, які здебільшого експортуються у вигляді сировини. Так, усього до 40% сої та 14-15% ріпаку переробляється в Україні, створюючи додаткову додану вартість. Імпорт здебільшого представлений у вигляді насінневого матеріалу високоврожайних перспективних сортів.

Для українців картопля є головним продуктом харчування. Також картопля є найважливішою стратегічною сільськогосподарською культурою аграрного ринку, який забезпечує продовольчу безпеку та добробут населення. Насправді, картопля – не тільки другий «хліб», а й джерело доходів для тих, хто займається її вирощуванням. Станом на 2021 рік Україна займає четверту позицію серед найбільших виробників картоплі у світі та другу позицію за споживанням продукту на одну людину (Таблиця 3.22).

Таблиця 3.22

Баланс картоплі в Україні, 2005-2021 рр., тис. т

Показники	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	19462	18705	20839	22208	22504	20269	20838	21356	110
Зміна запасів	-100	-410	-937	376	337	-1242	351	528	-528
Імпорт	5	30	17	24	28	278	325	252	50 р.
Усього ресурсів	19567	19145	21793	21856	22195	21789	20812	21080	108
Експорт	6	8	15	18	22	6	4	33	5,5 р.
Витрачено на корм	5985	5606	6538	6821	6911	6677	5840	5668	95
Витрачено на посадку	5128	4897	5416	5565	5570	5530	5611	5545	108
Втрати та переробка на нехарчові цілі	2062	2720	3799	3361	3799	3871	3764	4354	211
Фонд споживання	6386	5914	5892	6091	5893	5705	5593	5480	86
на 1 особу, кг	135,6	128,9	137,5	143,4	139,4	135,7	134,0	132,4	98

Джерело: [8]

Українці споживають 139 кг картоплі на рік на 1 особу, а середній показник споживання цього продукту у світі – 33 кг картоплі на рік на людину. Ці дані дозволяють переконатися в тому, що картопля є дуже важливою для українців і у світі в цілому. Тому актуальним є завдання дослідження ринку картоплі в Україні та виявлення проблем та перспектив його розвитку з урахуванням зональної спеціалізації [32].

Картоплярство є традиційним та найбільш поширеним напрямом рослинництва серед господарств населення сільських територій України, які виробляють понад 90% усієї продукції. Валові обсяги урожаю картоплі за 2005-2021 рр. збільшилися майже на 10%, а максимального рівня досягали у 2017-2018 рр. – більше 22 млн т. Середньорічне споживання картоплі в Україні є одне із найбільших у світі та становить близько 130-135 кг на 1 особу. Фонд споживання картоплі за досліджуваний період поступово знижується через скорочення населення та активізацію міграційних процесів, що у післявоєнний період вплине на подальше зменшення сукупного обсягу споживання до 4-4,5 млн т на рік.

Картопля займає одне із провідних місць у культурі споживання для населення України, відповідно попит на неї залишатиметься на рівні більше 120 кг на одну особу за рік. У структурі розподілу виробленої картоплі по чверті припадає на фонд споживання населення, посадковий матеріал та витрати на корми. Понад 20% вирощеного обсягу переробляють на нехарчові цілі. Експорт картоплі не перевищує 1,5% від вирощеного урожаю, однак за досліджуваний період спостерігається позитивна динаміка зростання експортоорієнтованого виробництва. Через чинник сезонності виробництва частина внутрішнього ринку картоплі забезпечується імпортом на рівні 252 тис. т за результатами 2021 р., також окремою складовою імпорту є посадковий матеріал високоурожайних іноземних сортів та спеціалізовані сорти, виведені відповідно до встановлених стандартів для потреб харчової промисловості та закладів громадського харчування.

З огляду на описані тенденції, подальші перспективи розвитку картоплярства в Україні та оптимізації кон'юнктури ринку картоплі пов'язані із розробкою комплексної державної стратегії розвитку галузі, орієнтованої не лише на збереження її місця в системі продовольчої безпеки країни, але й на підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках. Основними її складовими повинні стати: 1) всебічна організаційна та фінансова підтримка розвитку системи насінництва картоплі та популяризація сортів вітчизняної селекції серед аграріїв, розвиток індустріального картоплярства у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах, розвиток промислової переробки картоплі, у тому числі й на рівні малих підприємств, реалізація експортного потенціалу картоплярс-

тва – ще одна із головних умов становлення цивілізованого ринку картоплі та стабілізації його кон'юнктури, розвиток системи сільськогосподарської кооперації та інтеграції, що допоможе об'єднати зусилля та виробничий досвід господарств населення та інших дрібних виробників та посилити ринкову орієнтацію їх діяльності, підвищення кваліфікації фермерів та популяризація досвіду країн, які є лідерами світового ринку картоплі [33].

Обсяг виробництва овочів та баштанних культур за 2005-2021 рр. виріс на 37% та на кінець 2021 р. становив 10,4 млн. т, що у повній мірі покриває внутрішній фонд споживання, який не перевищував 7 млн. т, або близько 166 кг на одну особу за рік (Таблиця 3.23). Україна володіє значним потенціалом зростання вирощування обсягів овочів та баштанних культур, що зумовлено сприятливими кліматичними умовами Південних областей та Закарпаття, однак із окупацією АР Крим, частини Херсонської та Запорізької областей, руйнуванням виробничих засобів спеціалізованих овочевих підприємств, втрати за деякими видами овочів можуть перевищують 50% і більше порівняно з показниками урожаю 2021 р., зокрема складна ситуація із забезпеченням таких видів овочів, як помідори, гарбузи, баклажани, кавуни, дині, перець, огірки та ін. овочеві та баштанні культури, що, безумовно, впливає на зростання їх ціни.

Пропозицію і внутрішній попит на овочі та баштанні культури повністю забезпечує вітчизняний виробник. Близько 90% вирощених овочів припадає на господарства населення. У формуванні загального обсягу попиту та пропозиції на імпортно-експортні поставки припадає близько 5 відсотків. На внутрішньому ринку спостерігається тенденція підвищення цін на овочеву продукцію (5-20%). Зумовлено це інфляційними процесами та загальним подорожчанням продуктів харчування в Україні й світі. Основна маса овочевої продукції надходить на міські та стихійні ринки [34].

Підвищення ефективності овочевого виробництва потребує введення дієвої системи цінового механізму, який базується на поєднанні державного й ринкового регулювання. Нинішня система ціноутворення в овочепродуктовому підкомплексі країни не забезпечує саморегулювання, оскільки не створює паритетності у міжгалузевому обміні й за суттю є гальмом розвитку галузі [34].

Основною проблемою, на розв'язання якої спрямовано Програму, є забезпечення населення України високоякісною овочево-баштанною продукцією до 2025 року в обсязі 15 млн т, у т.ч. 1,5 млн т органічною, виходячи з фізіологічно обґрунтованих норм споживання та зростання обсягів експорту в кількості до 2,5 млн т на рік, що стане реальним джерелом поповнення дохідної частини державного бюджету. Овочівництво – важлива соціальна, бюджетоформуєча галузь АПК, адже у структурі

вартості валової продукції рослинництва частка овочево-баштанних становить близько 20 %, а у ланцюзі постачання задіяна значна кількість працездатного населення України [35].

Таблиця 3.23

Баланс овочів і баштанних продовольчих культур в Україні
(включно з консервованою та сушеною продукцією
в перерахунку на свіжу) 2005-2021 рр., тис. т

Показник	Роки								2021 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	
Виробництво	7606	8873	9792	9721	9940	10244	10148	10438	137
Зміна запасів	196	-22	-213	-39	78	451	437	665	339
Імпорт	100	311	95	129	188	313	292	343	343
Усього ресурсів	7510	9206	10100	9889	10050	10106	10003	10116	135
Експорт	150	335	212	444	434	284	297	276	184
Витрачено на корм	1214	1337	1564	1503	1525	1535	1512	1552	128
Витрачено на посів	90	118	110	109	112	111	110	113	126
Втрати	393	835	1203	1050	1052	1252	1238	1309	333
Фонд споживання	5663	6581	6890	6783	6927	6924	6846	6866	121
на 1 особу, кг	120,2	143,5	160,8	159,7	163,9	164,7	164,0	165,9	138

Джерело: [8]

Для ринку овочів характерний високий рівень самозабезпеченості. Його місткість формується переважно за рахунок вітчизняного виробництва. Серед причин, які стримують розвиток галузі овочівництва, слід виділити повільну переорієнтацію виробників на сучасні вимоги ринку, низький рівень їх економічних відносин та недостатньо оновлену матеріально-технічну базу підприємств, у тому числі і переробних. Необхідно активно запроваджувати у виробництво світові стандарти якості й безпечності продукції, розбудовувати сучасну ринкову інфраструктуру та систему маркетингу, зокрема створити дієву систему кооперації з виробництва, заготівлі та зберігання овочів, урізноманітнити асортимент і сортимент овочів з подальшим розвитком їх органічного виробництва. Необхідна підтримка держави як фінансова, так і законодавча у створенні привабливого інвестиційного середовища для подальшого розвит-

ку галузі овочівництва з орієнтацією на ресурсо- й енергоощадну техніку й технологію. Вважаємо, що в найближчій перспективі суттєвого поступу вітчизняного ринку овочів очікувати не варто і, як у попередні роки, основна частка у формуванні товарної пропозиції належатиме господарствам населення [36].

Ціни на сільськогосподарську продукцію загалом зростають під дією багатьох як загальних макроекономічних чинників, пов'язаних із знеціненням національної валюти, так і внутрішньо господарських та ринкових. Значний вплив на ціну сільськогосподарської продукції усіх видів має собівартість продукції, яка також за аналогічний період зростала.

Серед ринкових чинників варто виділити співвідношення попиту та пропозиції за кожним видом продукції. Внаслідок зростання цін на паливно-мастильні матеріали, добрива та насіння, а також сприятливої кон'юнктури на міжнародному ринку за 2017-2021 рр. відбувається зростання цін на основні види зернових та зернобобових культур в 1,7 рази, що вплинуло на зростання вартості кормів для тваринництва. Відповідно за даний період спостерігається підвищення цін на основні види продукції тваринництва.

Так, ціни на сільськогосподарських тварин у живій масі виростили в середньому на 17,3%, молока – на 43%, вартість яєць виростила на 64%. Найбільш відчутно виростили ціни на олійні культури за досліджуваний період майже удвічі. Проте спостерігається незначне зниження цін на плодіві та ягідні культури. Ціна на картоплю виростила наполовину через підвищення основних статей витрат, зокрема вартості посадкового матеріалу, палива та мінеральних добрив (Таблиця 3.24).

Таблиця 3.24

Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції
в Україні, 2017-2021 рр., грн/т

Рік	Культури зернові та зернобобові	Насіння культур олійних	Бурак цукровий фабричний	Картопля	Культури овочеві	Культури плодіві та ягідні	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, грн за тис. шт
2017	3771	9132	825	3296	4136	8767	31838	7234	1146
2018	4315	9318	749	3746	4448	5054	33331	7602	1600
2019	3867	8321	754	5475	4497	6494	32680	8198	1206
2020	4794	10853	872	5103	4437	9140	32491	8840	1259
2021	6296	16418	1164	4993	4680	8177	37381	10301	1877

Джерело: [8]

Співвідношення економічного ефекту до витрат, які понесені для його досягнення, визначає економічну ефективність діяльності суб'єктів підприємництва. У статистичних даних найбільш поширеним в оцінці економічної ефективності функціонування підприємств є показник рентабельності виробництва, який дає лише узагальнене уявлення про успішність, прибутковість виробництва, оскільки не враховує додаткових витрат, пов'язаних із реалізацією продукції, адміністративних та інших операційних витрат, що мають важливе значення при комплексній оцінці економічної ефективності функціонування аграрних підприємств.

За показником рентабельності виробництва (Рисунок 3.5) найвищий рівень економічної ефективності вирощування зернових культур, насіння соняшнику та молока. Високі показники рентабельності виробництва усіх видів продукції сільського господарства спостерігалися на початку 90-х років, що пов'язано із впливом інфляції та сприятливим паритетом цін між основними видами ресурсів та кінцевою вартістю вирощеної аграрної продукції.

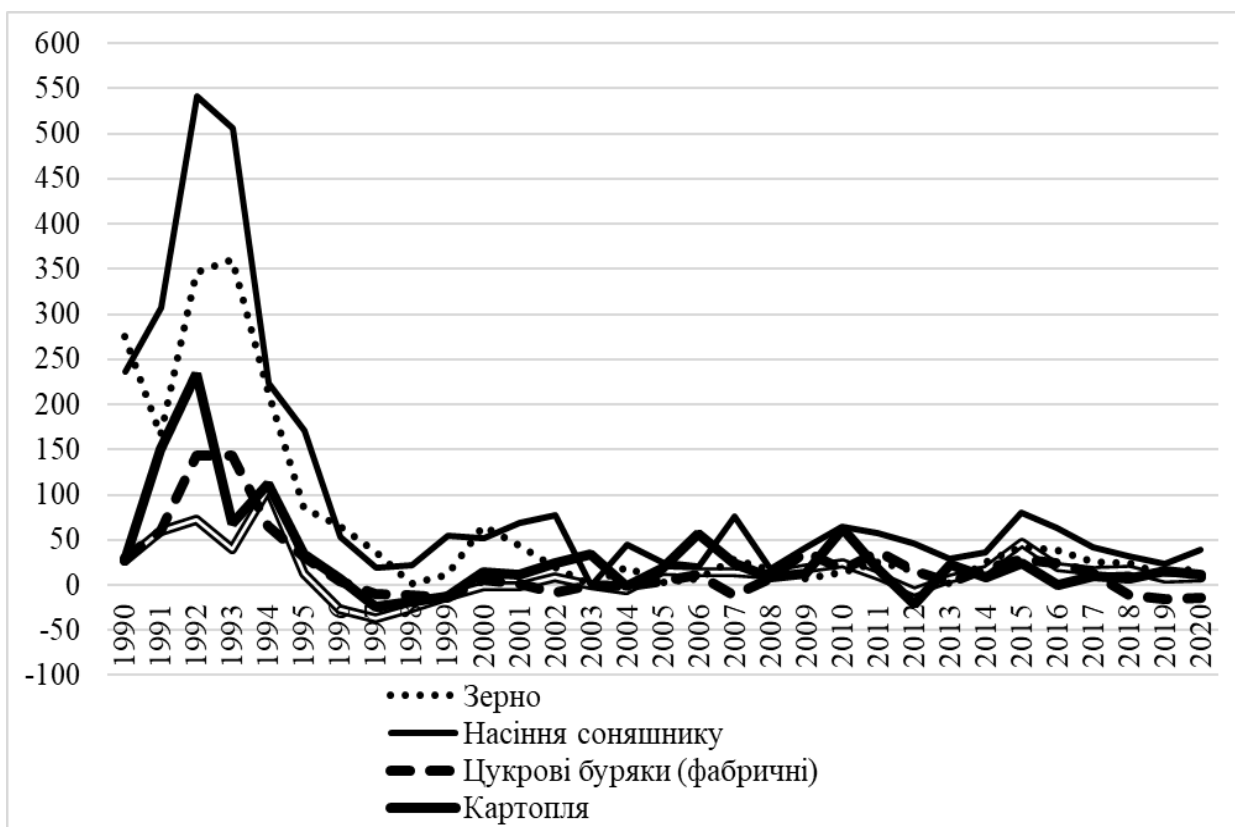

Рис. 3.5. Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в підприємствах України, 1990-2020 рр.

Джерело: [8]

Однак після грошової реформи 1994 р. поширення процесів реструктуризації сільськогосподарських підприємств державної форми власності,

становленням приватних підприємств рівень рентабельності виробництва аграрної продукції почав різко знижуватися, а за групою тваринницької продукції часто спостерігалася збитковість виробництва. До основних чинників, які вплинули на зниження економічної ефективності виробництва основних видів аграрної продукції, варто віднести низькі закупівельні ціни реалізації продукції порівняно з відносно вищим ростом виробничих витрат, низький рівень продуктивності праці, технологічної та алокативної ефективності використання залучених матеріально-технічних ресурсів. Однак для об'єктивності варто зазначити, що відповідно до наведених статистичних даних такі культури як насіння соняшнику та зернові (середнє значення) залишалися за досліджуваній період рентабельними.

У тваринництві найвища економічна ефективність досягалася при виробництві яєць та молока (*Рисунок 3.6*). Здебільшого збитковим після 1995 р. характеризується вирощування ВРХ, овець та кіз. Із початком повномасштабної війни рівень економічної ефективності через зростання вартості паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив та їх дефіциту, порушення логістичних каналів, блокуванням морських портів, а відповідно і шляхів для експорту, що зумовило штучне заниження реалізаційних цін на продукцію, рентабельність вирощування зернових культур суттєво знизиться. Особливо це відчутно на підприємствах, які перебували на окупованих територіях.

Додатковими негативними чинниками стануть проблеми із зрошенням після руйнування Каховської ГЕС на Херсонщині, Запоріжжі та півдні Дніпропетровської області, забрудненістю сільськогосподарських угідь, втратою родючого шару ґрунту внаслідок замулення та вимивання під час затоплення понад 600 тис. га родючих земель, що, безумовно, вплинуть на рівень урожайності та рентабельності місцевого землеробства. Однак економічна ефективність виробництва основних видів продукції тваринництва із зниженням цін на зернові культури та наявністю значних перехідних запасів прогнозована виросте. У тваринництві в умовах воєнного часу склався більш вигідний паритет між ціною реалізації продукції, яка постійно зростає та стабілізацією вартості кормів, які на 60-80% впливають на собівартість вирощування продукції тваринництва.

На сучасному етапі трансформації економіки України головними позитивними зрушеннями у розвитку аграрної галузі є активізація процесів концентрації капіталу та виробництва; кількісна та структурна диверсифікація сільськогосподарського виробництва і зростання експорту аграрної продукції на світові ринки; динамічне оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інноваційних технологій в аграрні виробничі процеси; вертикальна інтеграція українського агропромислового комплексу на основі об'єднання та концентрації виробничих потужнос-

тей сільськогосподарського, переробного і харчового виробництва з охопленням повного технологічного циклу аграрного виробництва, «замиканням» вартісного ланцюжка та монополізацією продуктових систем у зерновій, молочній, сироробній та м'ясній сферах вітчизняного аграрного сектору. За останні роки АПК України перетворився на ключову галузь української економіки [37].

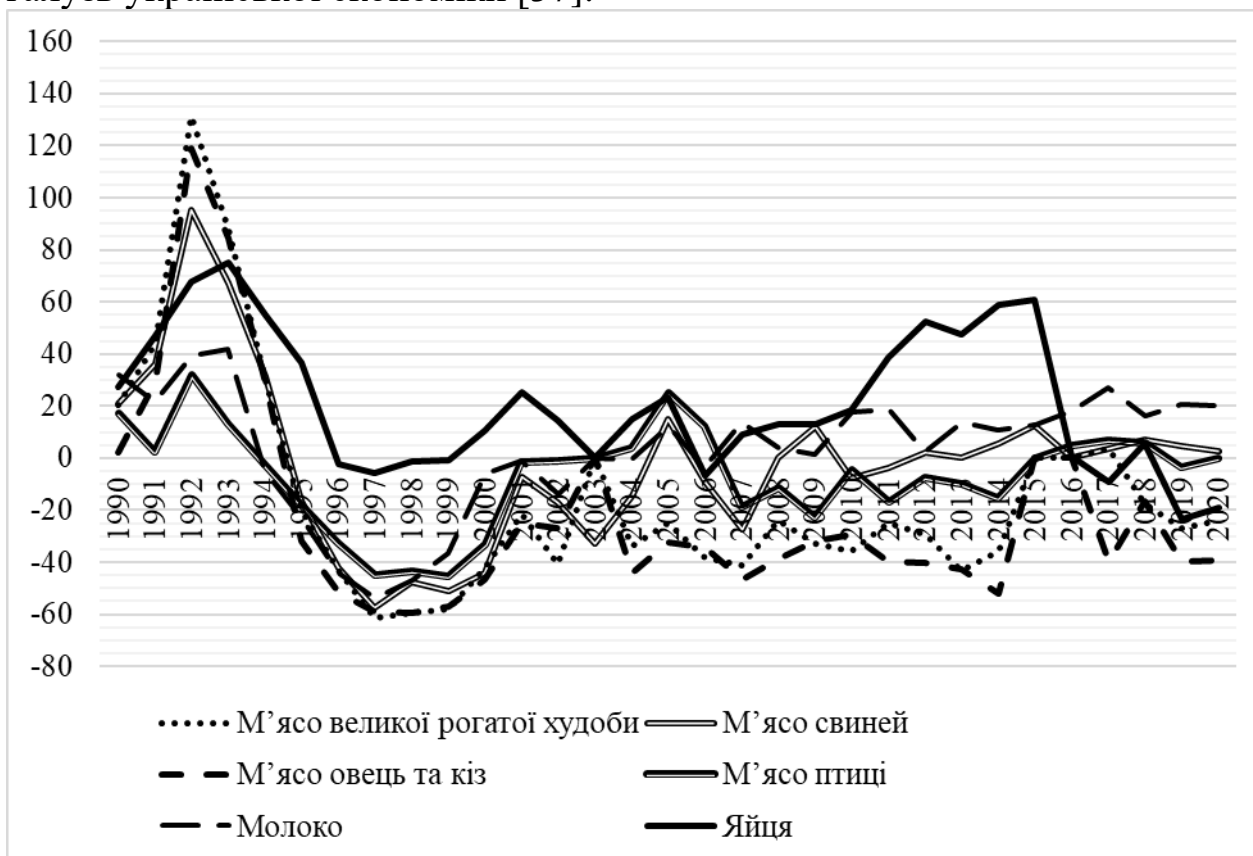

Рис. 3.6. Рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва на підприємствах України, 1990-2020 рр.

Джерело: [8]

Вітчизняний ринок виробництва аграрної продукції є одним з ключових гравців на міжнародному ринку, що визначає розвиток як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Варто зазначити, що агросектор України вважається однією з найперспективніших галузей економіки, що забезпечує позитивний баланс зовнішньоекономічної діяльності, а ріст галузі щорічно сягав 5-6% [38, 39].

Сільське господарство через війну постраждало найбільше порівняно з іншими галузями економіки України. Значна частина підприємств на окупованих та прифронтових територіях втратила матеріально-технічні засоби виробництва, поголів'я тварин, доступ до орних земель та їх обробітку, налагоджені канали збуту продукції, сировину та матеріали для організації виробництва та найголовніше кваліфікованих працівників.

Частині підприємств вдалося перемістити вцілілий основний капітал у більш безпечні регіони України та заново організувати виробництво продукції. Станом на перший квартал 2023 р. в Україні тривають активні бойові дії, тому оцінка втрат не є остаточною та постійно оновлюється. На жаль, на даний час немає офіційної інформації від державної служби статистики чи міністерства економіки про розраховані втрати сільського господарства через війну, однак є попередні дослідження експертів та міжнародних організацій, які надають орієнтовні дані щодо можливих прямих і непрямих втрат галузі сільського господарства за підсумками 2022 р. та на квітень 2023 р. за регіонами України (Таблиця 3.25, рисунок 3.7).

Так, Центр досліджень продовольства та землекористування *KSE Institute* спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України запустили регулярний Огляд збитків та втрат в АПК. Мета проекту – інформувати широку аудиторію і політиків про потреби у компенсації та відновленні [40].

Таблиця 3.25

Вартість відновлення основних засобів сільського господарства України внаслідок повномасштабної війни станом на 24.04.2023 р.

Категорія	Тип засобів	Короткотерміновий період (2023–2026)	Середньостроковий та довгостроковий періоди (2027–2033)	Разом (2023–2033)
Реконструкція	Реконструкція та заміна пошкоджених активів, обладнання	2,796.2	6,524.4	9,320.6
Відновлення	Підтримка для щойно відновленого виробництва	1,870.0	-	1,870.0
	Підтримка довгострокового відновлення аграрного виробництва	4,335.0	10,165.0	14,500.0
	Підтримка державних установ для прискорення відновлення	1,203.0	2,807.0	4,010.0
Всього		10,204.2	19,496.4	29,700.

Джерело: [41].

Відповідно до наведеної інформації виділяють 5 видів витрат у сільському господарстві, спричинених повномасштабною війною (Таблиця 3.26). Найбільш вагомі втрати понесли підприємства, які займалися ви-

рощуванням сільськогосподарських культур усіх регіонів України внаслідок порушення в логістиці та зниження цін на експортоорієнтовані товари, такі як пшениця, ячмінь, кукурудза та соняшник, які реалізовувалися в основному через морські порти.

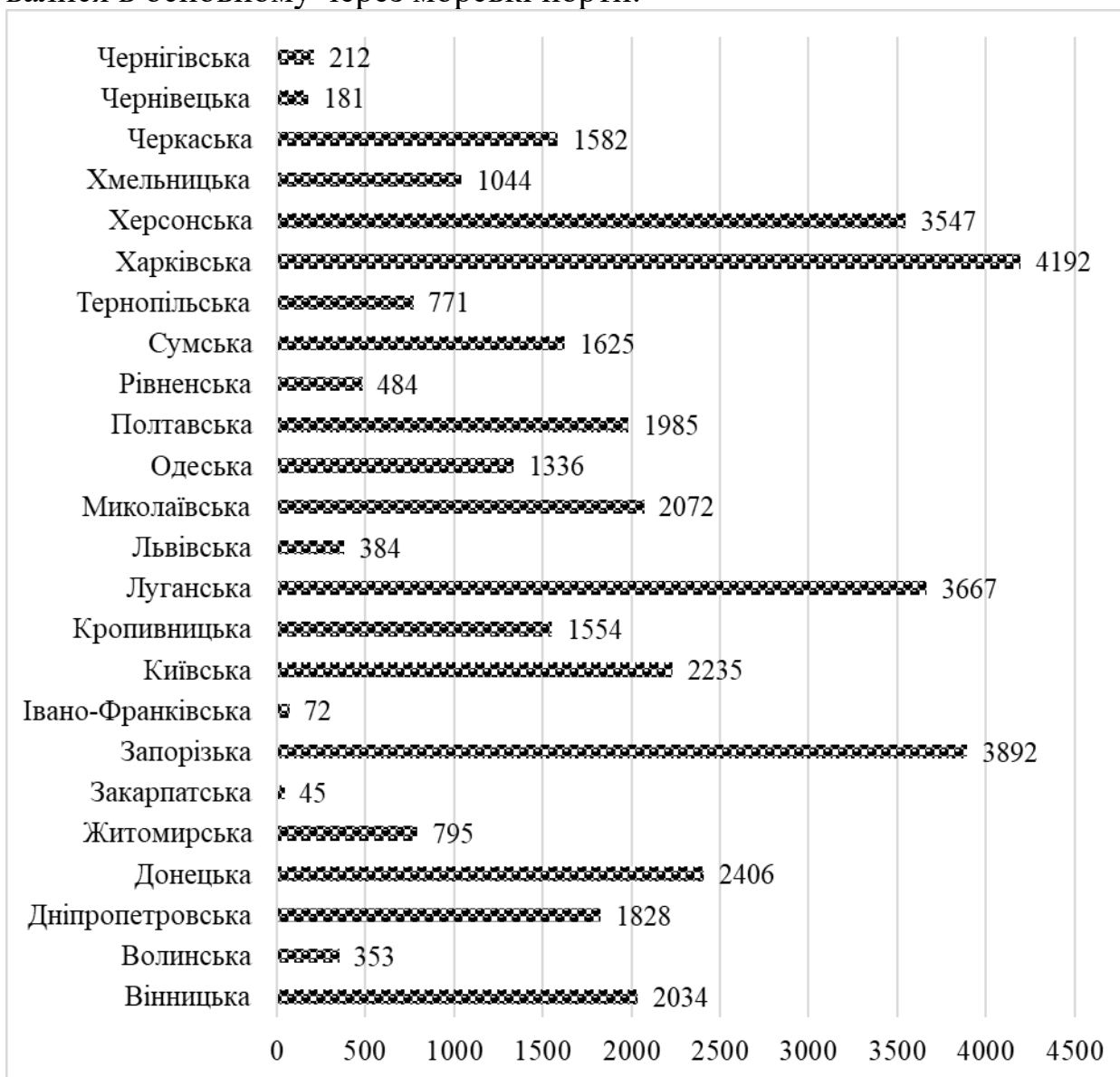

Рис. 3.7. Регіональний розподіл сільськогосподарських втрат в Україні внаслідок повномасштабної війни станом на 24.04.2023 р.
Джерело: [41].

Для відновлення основних засобів сільського господарства України внаслідок повномасштабної війни станом на 24.04.2023 р. необхідно близько 30 млрд дол. США фінансової допомоги. Зокрема у короткостроковому періоді з 2023-2026 рр. – понад 10 млрд дол та у середньому і довготривалому періоді, який орієнтовно охопить період з 2027-2033 рр. – до 20 млрд дол. США. За регіонами України найбільше понесли втрат підприємства Харківської, Херсонської, Луганської та Запорізької областей, де від-

бувалися найбільш активні бойові дії. Проте оцінка втрат є орієнтовною та з урахуванням тривалості війни потребуватиме перегляду.

Таблиця 3.26

Втрати сільського господарства України (орієнтовні) станом на
10.11.2022 р

Втрати через зниження виробництва сільськогосподарських культур у 2022 р.				
Продукт	Базовий обсяг, млн т	Прогнозований обсяг у 2022 р., млн т	Ціна, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Пшениця	30,8	20,55	\$0,28	\$2 513
Кукурудза	36,84	30,1	\$0,27	\$2 143
Ячмінь	9,53	5,83	\$0,27	\$837
Соняшник	14,91	10,3	\$0,72	\$3 032
Культури зерняткові	1,45	1,39	\$0,21	\$59
Культури кісточкові	0,53	0,48	\$0,65	\$173
Ягідні культури	0,14	0,12	\$2,14	\$89
Інші культури	71,06	58,65	\$0,22	\$2 667
Втрати через зменшення виробництва озимих культур у 2023 р.				
Продукт	Базовий обсяг, млн т	Прогнозований обсяг у 2023 р., млн т	Ціна, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Озима пшениця	28,47	18,7	\$0,28	\$2 390,5
Озимий ячмінь	3,52	2,11	\$0,27	\$312,2
Озимий ріпак	3,49	4,53	\$0,59	\$317,8
Озиме жито	0,36	0,3	\$0,16	\$11,8
Втрати через зменшення продукції тваринництва				
Продукт	Довоєнний прогнозований обсяг у 2021 р., тис. голів	Післявоєнний прогнозований обсяг у 2022 р., тис. голів	Ціна, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Велика рогата худоба	2 704	2 492	\$1,75	\$25,8
Свині	5 559	5 052	\$1,34	\$101,4
Вівці і кози	1 089	994	\$1,41	\$0,7
Птиця	193 940	182 267	\$0,87	\$17,5
Молоко, тис. т	2 751	2 453	\$0,35	\$105,9
Яйця, млн штук	6 929	6 016	\$80,74/тис. шт.	\$73,7
Мед, т	45 276	34 768	\$2,00	\$23,4
Віск, т	416	334	\$5,00	\$0,4
Втрати через порушення в логістиці та зниження цін на експортно-орієнтовані товари				
Продукт	Постраждалих обсяг, млн т		Різниця у ціні виробників, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Пшениця	25,93		\$0,17	\$4 444

Кукурудза	41,57	\$0,17	\$7 175
Ячмінь	6,68	\$0,17	\$1 167
Соняшник	15,17	\$0,38	\$5 712
Втрати через збільшення витрат на виробництво			
Продукт	Кількість потрібна у 2022 р.	Зростання ціни	Розмір втрат, млн дол.
Добрива	3,21 млн т	117,52 за 1 т	\$377
Паливо	1 240 млн літрів	0,39 за літр	\$480
Всього, мільйонів доларів США			34 254

Джерело: [42].

Найменш постраждали підприємства західних областей України. Варто зазначити, що наведені лише відомі дані та не враховано інформацію щодо втрат аграрної галузі на окупованих територіях сходу та півдня, відповідно оцінка втрат скоріш за все буде суттєво більшою. Кожний день продовження війни, на жаль, збільшує втрати сільського господарства України та знижує експортний потенціал галузі, який стратегічно важливий та необхідний для подальшого відновлення економіки держави загалом.

Відповідно утворилися значні запаси зерна, які суттєво збільшили пропозицію на внутрішньому ринку та знизили ціну. Реалізація зібраного урожаю проходить повільно із постійними ризиками блокування як морських шляхів через Чорне море, так і сухопутних – через сусідні держави Європейського Союзу. Загалом втрати пов'язані із зниженням ціни на експортоорієнтовану продукцію оцінюються експертами у 18,5 млрд дол. США і продовжують зростати. Значні втрати пов'язані із зниження виробництва сільськогосподарських культур у 2022 р., вони оцінюються орієнтовно в 11,5 млрд дол. США та здебільшого стосуються зернових та плодово-ягідних культур у найбільш потерпілих від війни регіонах України.

Орієнтовна кількість тварин, які загинули внаслідок агресії росії, становить майже 400 тис. бджолосімей, 95 тис. голів кіз та овець, 212 тис. голів великої рогатої худоби, 507 тис. свиней та майже 11,7 млн. голів птиці. Свійські тварини гинуть не лише безпосередньо від активних бойових дій, але й від обмеженого фізичного доступу на ферми, ускладнення закупівлі кормів та надання ветеринарних послуг. Також варто відмітити втрати в інфраструктурному забезпеченні зернопродуктового підкомплексу [43]. Загалом було пошкоджено або знищено зерносховищ сукупною ємністю 9,4 млн тонн одночасного зберігання. Цей обсяг втрачених потужностей зберігання не враховує потужності, які залишаються недоступними через тимчасову окупацію. Орієнтовна вартість ремонту пошкоджених та заміни знищених зерносховищ наближається до 1,1 млрд дол. США. У садівництві України на постраждалих територіях знищено понад 14,3 тис. га багаторічних насаджень. Втрати сільськогос-

подарської техніки, яка належить до категорії активів, що зазнала найбільших пошкоджень внаслідок війни, за оцінками експертів, становила близько 84 тис. одиниць техніки та устаткування, що складає 11% від загальної наявної кількості до 24 лютого 2022 р. Вартість відновлення техніки та обладнання досягає 3 млрд дол. США [44].

Окремо слід виділити втрати через зменшення виробництва озимих культур у 2023 р., а саме озимої пшениці, ячменю, ріпаку та жита, які оцінюються у понад 3 млрд дол. США. Тваринництво України, порівняно з рослинництвом, постраждало менше, однак втрати через зменшення обсягів виробництва продукції оцінені орієнтовно в 350 млн дол. США. Найбільше втрат зазнало молочне скотарство, свинарство та птахівництво яєчного напрямку продуктивності. Також через підвищення вартості мінеральних добрив, паливно-мастильних матеріалів аграрні підприємства понесли додаткові витрати у сумі понад 870 млн дол. США.

Таким чином, за результатами дослідження встановлено, що структура посівних площ в Україні за досліджуваний період змінилася з пріоритетом на вирощування зернових та зернобобових культур, соняшника та ріпаку, які є експортоорієнтованими. Урожайність основних видів сільськогосподарських культур з розвитком та поширенням новітніх технологій стабільно зростає, що позитивно впливає на ефективність використання угідь та обсяги вирощування. Продукція рослинництва є основною статтею експорту в Україні. У тваринництві спостерігається спад чисельності поголів'я ВРХ, овець та свиней. Найбільш успішним напрямом тваринництва є птахівництво, яке до війни 2022 р. характеризувалося стабільним зростанням поголів'я та обсягів виробництва продукції. У сільському господарстві України є регіональна спеціалізація та концентрація виробництва, найбільша питома вага від загальних обсягів виробленої аграрної продукції зосереджена у Вінницькій, Дніпропетровській та Черкаській областях – понад 20%. Також відмінною особливістю аграрного сектору економіки України є значна вагомість дрібнотоварних та натуральних форм виробництва у вигляді господарств населення сільських територій, на які припадає до 30% обсягу вирощеної продукції рослинництва та 46-47% продукції тваринництва. Обсяг виробництва м'яса та м'ясопродуктів за 2005-2021 рр. зріс на понад 50% в основному за рахунок розвитку птахівництва, проте спостерігаються негативні тенденції у балансі свинини та яловичини через зниження обсягів виробництва та підвищення імпоротної залежності. У рослинництві спостерігається до 2022 р. зростання обсягів вирощування зернових та зернобобових культур, картоплі, овочів та баштанних, плодів та ягід. Виробництво більшості видів продукції рослинництва, зокрема зернових, технічних та олійних культур характеризується відносно високою та стабільною рен-

табельністю виробництва, яка наприкінці досліджуваного періоду знижувалася через зростання вартості мінеральних добрив, паливно-мастильних матеріалів та насіння. У тваринництві найбільш рентабельним напрямом у довоєнний період було молоко, інші напрями тваринництва через суттєвий диспаритет цін відмічалися низькою економічною ефективністю та збитковістю. Однак з початком повномасштабної війни сільське господарство України зазнало значних матеріально-технічних, фінансових та кадрових втрат, які, за оцінками міжнародних організацій та експертів, станом на початок 2023 р. оцінювалися у понад 31 млрд дол. США, а для відновлення втраченого потенціалу необхідно додатково близько 29 млрд дол. США, що, на жаль, не є остаточною сумою через продовження війни. Суттєві втрати експортного потенціалу аграрного сектору економіки України, які обумовлені блокадою і обмеженням роботи морських портів та основних логістичних каналів, через які проходила основна частка обсягів реалізації експортоорієнтованих культур. Окупація значної частини території України призведе до скорочення обсягів виробництва усіх основних видів агропродовольчої продукції із одночасною втратою суттєвої частини внутрішнього ринку через міграцію населення. Додатковим негативним чинником стало руйнування Каховського водосховища, що унеможливить зрошування значної частини півдня України та призведе до втрати урожайності, а відповідно і рентабельності вирощування овочів, баштанних, зернових та олійних культур місцевих господарств. Для відновлення втраченого економічного та експортного потенціалу необхідна повна деокупація території України із доступом до всіх морських портів та десятиліття для розмінування понад 500 тис га сільськогосподарських угідь, відновлення втраченого водосховища, відбудови виробничих потужностей зруйнованих аграрних підприємств та інфраструктури, що потребуватиме значних інвестицій та впровадження системи організаційно-економічних, інституційно-правових заходів з метою сприяння розвитку усіх стратегічно важливих напрямів сільськогосподарського виробництва.

Література

1. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Кабінет Міністрів України: Постанова від 7 червня 2017 р. № 413. Київ. URL: <http://surl.li/jysed>
2. Chemerys V., Dushka V., Dorosh M., Maksym V. Export potential of the livestock breeding industry of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol.6. No.3. Pp.5–28. URL: <http://are-journal.com>.
3. Максим В., Чемерис В., Душка В. Стан та перспективи підвищення рівня забезпеченості основними видами продукції тваринництва в Україні. *Науковий вісник ЛНУВМБ ім.*

С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2021. т. 23. № 97. С. 19-23. Doi: 10.32718/nvlvet-e9704

4. Добрунік Т., Кузнецова О. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. Економіка та суспільство. 2022. № 42. Doi: 10.32782/2524-0072/2022-42-25

5. Гадзало Я., Лузан Ю. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. Економіка АПК. 2021. № 8. С. 6-17. Doi: 10.32317/2221-1055.202108006

6. Офіційний сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій. 2023. URL: <https://dsns.gov.ua/>

7. Вдовенко Л., Вдовенко С. Стан та перспективи розвитку аграрного сектору в контексті державної політики фінансової підтримки товаровиробників. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2018. т. 3. № 26. С. 113–122. Doi:10.18371/fcaptr.v3i26.110583

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Колодійчук В. А. Ефективність логістики зерна та продуктів його переробки : монографія. Львів : Український бестселер, 2015. 574 с.

10. Семенда Д. К., Семенда О. Вс., Семенда О. В. Маркетингові дослідження кон'юнктури ринку зерна. Агросвіт. 2021. № 1-2. С. 56–64. Doi: 10.32702/2306-6792.2021.1-2.56

11. Кирчата І., Шершенюк О., Деділова Т. Стратегічний розвиток агропромислового комплексу як основа забезпечення економічної безпеки. 2022. № 28. С. 79-91. Doi:10.30977/PPB.2226-8820.2022.28.79

12. Чемерис В., Душка В., Максим В., Папіжанський Б. Продуктивність праці у підприємствах галузі тваринництва України. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2022. т. 24. № 100. С. 47-53. Doi:10.32718/nvlvet-e10008.

13. Максим В., Чемерис В., Душка В., Березівський Я. Основні тенденції та перспективи розвитку виробництва свинини у світі. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2020. т. 22. № 96. С. 21-27. Doi:10.32718/nvlvet-e9604

14. Чемерис В., Максим В., Душка В., Кривішин А. Перспективи розвитку вівчарства та козівництва в Карпатському економічному районі України. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2022. т. 24. № 99, С. 31-37. Doi: 10.32718/nvlvet-e9906

15. Чемерис В., Душка В., Максим В., Дорош-Кізим М. Економічні передумови зростання виробництва молока в Україні. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2020. т. 22. № 95. С. 15-21. Doi:10.32718/nvlvet-e9503

16. Чемерис В., Душка В., Максим В., Соломонко Д. Економічне обґрунтування розвитку сімейних ферм з виробництва молока. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2019. т. 21. № 92. С. 33-42. doi:10.32718/nvlvet-e9206

17. Максим В., Чемерис В., Душка В., Кузь М. Формування капіталу підприємств з виробництва продукції тваринництва в Україні. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2022. т. 24. № 100. С. 40-46. doi: 10.32718/nvlvet-e10007

18. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. Економічний часопис-XXI, 2014. № 9-10 (1). С. 45-48.

19. Черевко Г.В. Економіка зернопродуктового комплексу АПК / Г.В. Черевко, П.М. Гарасим, В.А. Колодійчук та ін. // – Львів: Українські технології, 2000. – 197 с.

20. Черемісіна С. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2021. № 2. С. 48-58. Doi:10.32317/2221-1055.202102048.

21. Черемісіна С., Россоха В. Ефективність виробництва зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи підвищення. Економіка АПК. 2021. № 6. С. 54-67. Doi: 10.32317/2221-1055.202106054.

22. Світовий О. М. Управління виробництвом та збутом зерна і продуктів його переробки в контексті максимізації доданої вартості. Вісник соціально-економічних досліджень: зб.

наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2021. № 3-4 (78-79). С. 66–80. URL: <http://surl.li/jyshm>.

23. Максим В., Чемерис В., Душка В., Небоженко К. Основні тенденції розвитку птахівництва яєчного напрямку в Україні. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2022. т. 24. № 99. С. 38-44. Doi:10.32718/nvlvet-e9907

24. Алескерова Ю. Цукрові буряки: економічна ефективність вирощування. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 13 (2). С. 25-29. URL: <http://surl.li/jysic>

25. Ільків, Л. Економічні аспекти виробництва соняшнику. Молодий вчений. 2019. № 10 (74). С. 661-665. Doi:10.32839/2304-5809/2019-10-74-139

26. Петриченко В., Воронецька І. Виробництво олійних культур в Україні: сучасні виклики та перспективи. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 32-40. URL: <http://surl.li/jysih>

27. Талавіря М., Полюхович В., Берча О. Експорт соняшникової олії в Україні та світі. Збірник наукових праць. 2022. Вип. 1 (28). С. 142-149. Doi: 10.24144/2078-1431.2022.1(28).142-149

28. Чемерис В., Душка В., Максим В., Янінович Я. Економічна та інвестиційна ефективність створення сімейних ферм з вирощування продукції ставкової аквакультури в Україні. Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2020. т. 22. № 96. С. 42-47. Doi:10.32718/nvlvet-e9607

29. Сало І. Розвиток ринку плодів та ягід в Україні. Економіка АПК. 2020. № 3. С. 16-25. doi:10.32317/2221-1055.202003016

30. Чорнодон В. Реалізація стратегії інноваційного розвитку садівництва. URL: <http://surl.li/jysjh>

31. Галат Л. Державна фінансова підтримка галузі садівництва як фактор підвищення її конкурентоспроможності. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2021. № 6. С. 44-55. Doi:10.32851/2708-0366/2021.6.5

32. Артюх Т., Безсмертна О., Мельник Д. Проблеми та перспективи розвитку ринку картоплі в Україні з врахуванням зональної спеціалізації галузі. Економіка та суспільство. 2022. № 39. Doi:10.32782/2524-0072/2022-39-54

33. Крупа О., Крупа В. Кон'юнктура ринку картоплі в Україні та перспективи її оптимізації. Ефективна економіка. 2019. № 12. Doi: 10.32702/2307-2105-2019.12.86

34. Захарчук О. Світовий ринок овочів та місце України. Агросвіт. 2018. № 3. С. 3-7. URL: <http://surl.li/jysjz>

35. Державна цільова програма розвитку овочівництва на період до 2025 року / за наук. ред. Гадзала Я.М., Роїка М.В., Кондратенко П.В, Висоцького Т.М., Могильної О.М. Селекційне: ІОБ НААН, 2020. 62 с. URL: <http://surl.li/jyski>

36. Сало І. Розвиток ринку овочів в Україні. Економіка АПК. 2021. № 2. С. 41-48. Doi: 10.32317/2221-1055.202102041

37. Матросова Л. Проблеми розвитку агропромислового комплексу України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. Економіка та управління національним господарством. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 42. С. 83-90. Doi:10.32843/infrastruct42-14

38. Дунська А. Білих М. Стратегічні перспективи розвитку АПК України на міжнародному ринку. Вісник ХНТУ. Управління та адміністрування. 2022. № 2 (81). С. 113-117. Doi:10.35546/kntu2078-4481.2022.2.13

39. Колодійчук В.А. Пріоритети зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу Львівської області / В.А. Колодійчук // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – № 3 (23), 2020. – С. - 143-152.

40. Огляд збитків та втрат в АПК. 2022. URL: <http://surl.li/jysku>

41. Agricultural War Damages, Losses, and Needs. 2023. Review Issue 3. URL: <http://surl.li/jysla>

42. Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. 2022. URL: <http://surl.li/jyslm>

43. Колодійчук В. А. Логістична інфраструктура експортного зернового потенціалу України. Агросвіт. 2013. № 15. С. 11-16.

44. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 2022. URL: <http://surl.li/jyslwl>

DOI: <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-6>

3.2. Небоженко Т.Т.

Галузева оцінка аграрної економіки в умовах сучасних викликів

3.2.1. Галузева інтерпретація аграрної економіки України та оцінка її стану

Галузева інтерпретація аграрної економіки України розглядається через призму окремих економічних аспектів чотирьох основних сфер діяльності, а саме: сільське господарство; технічне та матеріально-ресурсне забезпечення; харчова промисловість та інші галузі з первинної переробки сільськогосподарської сировини; інфраструктурний блок.

Означені сфери діяльності галузі, забезпечуючи стабільне зростання до початку війни, репрезентували динамічні економічні показники. Втім, чимало викликів останніх років вплинуло на галузевий розвиток аграрного сектору економіки України, перш за все у зв'язку з воєнною агресією росії проти України. Безперечно, блокування морських портів; прямі та непрямі втрати активів у галузі; втрати та пошкодження посівних площ та ґрунтів регіонів прифронтової зони; проблеми матеріально-технічного оснащення, інфраструктурного та дефіцит кваліфікованого кадрового забезпечення; відсутність можливостей зменшення собівартості аграрної продукції; фінансове знищення аграрних підприємств переважно східних та центральних областей тощо, – разом з наявністю обмежених можливостей експортної реалізації агропродукції та обмеженістю доступу до фінансових ресурсів, – є основними викликами, котрі безпосередньо негативно впливають на стан галузевого розвитку аграрної економіки України.

У цьому контексті, на шляху досягнення цілей дослідження стану галузевого розвитку аграрної економіки України в умовах сучасних викликів, перед нами постають наступні завдання:

❖ з'ясувати особливості галузевої інтерпретації аграрної економіки України та здійснити оцінку її стану через призму втрат та досягнень;